

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВАДИМА ГЕТЬМАНА»**

БОЯР АНДРІЙ ОЛЕКСІЙОВИЧ

УДК 339.923:336.14:061.1ЄС

**ОПТИМІЗАЦІЯ МІЖДЕРЖАВНИХ БЮДЖЕТНИХ ВІДНОСИН У
ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ**

Спеціальність 08.00.02 – світове господарство і
міжнародні економічні відносини

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора економічних наук

КИЇВ – 2015

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі європейської інтеграції ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана» Міністерства освіти і науки України, м. Київ

Науковий консультант:

доктор економічних наук, професор
Чужиков Віктор Іванович,
ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»,
проректор з науково-педагогічної роботи та міжнародних зв'язків, завідувач кафедри європейської інтеграції

Офіційні опоненти:

доктор економічних наук, професор
Пузанов Ігор Іванович,
Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка,
професор кафедри міжнародних фінансів

доктор економічних наук, професор
Шаров Олександр Миколайович,
Національний інститут стратегічних досліджень при Президентові України, головний науковий співробітник сектору зовнішньоекономічної безпеки відділу економічної безпеки

доктор економічних наук, доцент
Кравчук Наталія Ярославівна,
Тернопільський національний економічний університет, доцент кафедри міжнародних фінансів та глобальної економіки імені С.І. Юрія

Захист відбудеться «__» жовтня 2015 р. о ___ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.006.02 в ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана» за адресою: 03680, м. Київ, проспект Перемоги, 54/1, ауд. 203

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана» за адресою: 03113, м. Київ, вул. Дегтярівська, 49^Г, ауд. 601

Автореферат розісланий «___» вересня 2015 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради,
доктор економічних наук, професор

Антонюк Л.Л.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Посилення глобалізаційних процесів внесло суттєві корективи в характер і динаміку циркуляції факторів виробництва. Не стали при цьому виключенням й суспільні фінанси, розподіл яких у світовій економіці й надалі великою мірою визначатиме архітектуру фінансових відносин, котрі тепер переходять з традиційного державного (макро-) рівня на континентальний (мега-) і світовий (мета-) рівні. Внаслідок такої вертикальної диференціації сформувалась нова сфера міждержавної взаємодії – наднаціональний бюджетний процес.

Застосування принципу субсидіарності в інтеграційному угрупованні нерідко викликає побоювання держав-учасниць щодо формули внутрішнього фіскального розподілу, проте, як показав досвід ЄС, передача бюджетних повноважень на вищий рівень управління є економічно виправданою, оскільки дозволяє істотно підвищити ефективність регулювання завдяки створенню ефектів економії на масштабі, досягнення граничного рівня фінансування тощо. Наднаціональні бюджетні ресурси стають дедалі вагомішим засобом регулювання міждержавних відносин і фіскального перерозподілу у регіональних інтеграційних угрупованнях, а також важливим аргументом на користь залучення до конвергентного процесу тих країн, національні фінансові можливості яких суттєво обмежені. Спільний бюджет є основною передумовою ефективного функціонування мегарегіонального економічного союзу, реалізації поставлених ним цілей і завдань. Він може виконувати не лише традиційні функції розподілу доходів, перерозподілу ресурсів і фіскального регулювання, а й виступати в якості інструмента балансування інтересів держав-членів, а також засобом фінансової і політичної стабілізації союзу держав і генерування загального макроекономічного ефекту.

Механізми ресурсно-фінансового забезпечення діяльності саме Європейського Союзу заслуговують на особливу увагу вчених і з огляду на цивілізаційний європейський вибір українського народу, що зумовлює необхідність системної економічної і соціальної трансформації нашого суспільства. Відтак нагальною стає потреба у проведенні комплексних, міждисциплінарних досліджень бюджетно-фінансового сектору ЄС, що у подальшому створить передумови для моделювання наслідків європейської інтеграції України з метою мінімізації негативної складової процесу економічної конвергенції.

У різних контекстах фінансові аспекти функціонування міжнародних регіональних угруповань розглядалися як вітчизняними, так і зарубіжними ученими. Загальні теоретичні питання бюджетування в інтеграційних угрупованнях досліджені у працях А. Алесіні, І. Ангелоні, Дж. Валасека, Ф. Етро, Дж. Саймон, Д. Хендлі, Ф. Хулі. Принципи і механізми бюджетного забезпечення діяльності ЄС розглядають Р. Алвес, Б. Арді, О. Афонсо, І. Бег, Р. Болдвін, М. Буті, Дж. Гелауф, Т. Данелл, С. Дульєн, С. Едервін, А. Ель-Аграа, К. Карруба, Х. Кауппі, Ж. Каше, Г. Кіпріані, А. Лін, М. Маттіла, Ф. Мохл, М. Нава, Ф. Ніколайдес, С. Остерлох, А. Остхол, Ж. Пелкманс, Я. Петрась, Родден Дж., А. Сапір, Ф. Талсма, Дж. Феррер, Ф. Фігуейра, Ф. Хайнеман, С. Хікс, Я. Хофмокл, Д. Шварцер, Т. Шемлер, Х. Шімовіч, О. Шнайдер та інші. Методологічною основою багатьох робіт є фундаментальні положення теорій фіскального федералізму, економіки державного сектора, суспільних фінансів, оптимальних валютних зон, суспільного вибору, які знайшли відображення у роботах

Дж. Б'юкенена, Н. Барра, Р. Бірда, Д. Блека, А. Вільдавскі, Г. Дальтона, К. Ерроу, С. Коннолі, Р. Манделла, А. Манро, Р. Масгрейва, У. Оутса, Т. Персона, Г. Роланда, Дж. Стігліца, Г. Табелліні, Г. Туллока, А. Шика та інших.

Фінансово-економічні аспекти процесів глобалізації та міжнародної економічної інтеграції досліджують і вітчизняні вчені-економісти, зокрема, Л. Антонюк, О. Білорус, В. Будкін, І. Бураковський, В. Геєць, Б. Губський, Т. Кальченко, А. Колот, Н. Кравчук, Д. Лук'яненко, З. Луцишин, Т. Мельник, О. Мозговий, Є. Панченко, Ю. Пахомов, А. Поручник, І. Пузанов, О. Рогач, В. Сіденко, С. Сіденко, Я. Столярчук, Н. Стукало, А. Філіпенко, Т. Циганкова, І. Чугунов, В. Чужиков, О. Шаров, В. Шевчук, О. Шнирков та багато інших.

Водночас потребують подальшого дослідження теоретичні засади наднаціонального фіскального перерозподілу, зокрема у контексті поглиблення регіональної економічної інтеграції і зростання повноважень наднаціональних інституцій. Недостатньо розробленими залишаються питання оптимізації структур дохідної (джерел фінансування, обсяги внесків кожної з держав-членів) і видаткової (цільове спрямування й обсяги асигнувань) частин бюджету інтеграційного угруповання. Існує необхідність у встановленні особливостей і закономірностей бюджетного процесу в діючих економічних блоках світу, а також у системному аналізі принципів, структури та механізмів функціонування бюджетної системи ЄС. Залишається актуальним з'ясування бюджетно-фінансових наслідків поглиблення відносин України з ЄС та розроблення оптимального формату подальшої соціальної та економічної конвергенції, що й обумовило вибір теми дисертації, її мету та завдання.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційну роботу виконано в рамках: міжкафедральної науково-дослідної теми «Стратегії національного розвитку в парадигмі глобальної економічної політики» (номер державної реєстрації 0111U007630) факультету міжнародної економіки і менеджменту ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»; кафедральних науково-дослідних тем «Євро регіон «Буг»: ринкова трансформація в умовах міжрегіональної інтеграції» (номер державної реєстрації № 0111U002147) та «Територіальні фінансові ресурси Західного прикордонного регіону України в умовах євроінтеграції» (номер державної реєстрації № 0113U002222) кафедр міжнародних економічних відносин, фінансів та оподаткування Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Зокрема, в рамках зазначених тем автором підготовлено розділи «Бюджетно-фінансові наслідки інтеграції України до ЄС», «Можливості фінансування проектів розвитку прикордонних регіонів України з фондів ЄС» та «Перспективи одержання допомоги з фондів ЄС західними областями України», відповідно.

Результати дослідження автора щодо фінансового забезпечення інноваційної політики ЄС та програмно-фінансової підтримки розвитку малого і середнього підприємництва в ЄС були використані у реалізації грантового проекту ЄС «Інноваційно-інвестиційний розвиток ЄС» (проект № 529031-LLP-1-UA-AJM-MO), що реалізується у ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана», та при моделюванні сценаріїв можливих варіантів економічної взаємодії між Україною та ЄС до 2030 р., що здійснювалося в рамках проекту Представництва Фонду Ф. Еберта та Дипломатичної академії МЗС України «Україна-

ЄС після Вільнюського Саміту: чого очікувати?» (довідка 61-02-14 від 12 лютого 2014 р.).

Мета та завдання дослідження. Метою дисертації є комплексне дослідження характеру, структури та динаміки міждержавних економічних відносин, що формуються у процесі консолідації наднаціонального бюджету Європейського Союзу, а також обґрунтування системи оптимальних параметрів міжбюджетної взаємодії країн-учасниць ЄС та України.

Виходячи з мети дослідження, у роботі поставлені наступні завдання:

- здійснити методологічну верифікацію таксономії бюджетних відносин в умовах посилення інтеграційних та глобалізаційних процесів;
- дослідити становлення парадигми наднаціонального бюджетного процесу, спираючись на емпірико-порівняльний аналіз інтеграційних форм сучасності;
- розробити параметральні характеристики оптимізації міждержавних бюджетних відносин в інтеграційному угрупованні;
- з'ясувати особливості функціонування наднаціональної бюджетної системи;
- визначити та охарактеризувати етапи розвитку бюджетної моделі ЄС у процесі її оптимізації;
- спрогнозувати тенденції трансформаційної динаміки бюджетно-фінансових пріоритетів ЄС на період 2014–2020 рр.;
- ідентифікувати мультисистемні механізми та секторальні особливості бюджетного управління в ЄС;
- показати характер перманентної релевантності дохідної і видаткової частин наднаціонального бюджету ЄС;
- розробити сценарії міжбюджетної взаємодії України та ЄС у ході поетапної конвергенції їх економік.

Об'єктом дослідження є процес оптимізації міждержавних бюджетних відносин у Європейському Союзі з урахуванням внутрішньоінтеграційних та глобальних факторів впливу.

Предметом дослідження є принципи, закономірності та особливості функціонування бюджетної системи ЄС, еволюція її організаційної та компонентної структур у процесі оптимізації бюджетних відносин.

Методи дослідження. Робота ґрунтується на використанні принципу єдності теорії і практики, моделювання та прогнозування економічних процесів, що формуються у площині міждержавної бюджетної взаємодії в інтеграційному угрупованні. У процесі вирішення поставлених завдань було використано такі загальнонаукові та спеціальні методи дослідження: структурного аналізу (для виявлення структурних компонентів бюджетних систем ЄС – пп. 3.3, 3.4, розділ 4 – та інших інтеграційних угруповань – п. 1.3); синтезу (для виділення схем фінансування діяльності міждержавних союзів – п. 2.3, для побудови комбінаторної моделі наднаціонального бюджетного процесу – п. 1.1); індексний метод (для встановлення кількісних характеристик міждержавної бюджетної дифузії в інтеграційному угрупованні – п. 1.4); статистичні методи (під час обробки й узагальнення статистичних даних та їх відображення у таблицях та рисунках – пп. 1.1, 1.4, 2.1, 2.2, 2.3, 2.4, 3.2, 3.3, 3.4, 3.5, розділи 4 і 5); економіко-математичного моделювання (для обґрунтування оптимальних платежів держав-членів союзу до спільного бюджету – п. 2.4, для побудови регресійної (економетричної) моделі бюджетно-фінансових

наслідків потенційного членства України в ЄС – п. 5.4); кількісного та якісного порівняння (для встановлення тенденцій розвитку бюджетної системи ЄС – пп. 3.1, 5.1, наслідків різних форматів відносин України з ЄС для сектора державних фінансів України – п. 5.4); експертних оцінок і соціологічних опитувань (при обґрунтуванні оптимальних обсягів бюджетних видатків ЄС за різними напрямками – п. 5.2); історико-логічний метод (для класифікації релевантних до наднаціонального бюджетування теорій – п. 1.2, виділення етапів розвитку бюджетної системи ЄС – п. 3.1); факторного аналізу (для встановлення домінантних факторів трансформації бюджетної системи ЄС на різних етапах її розвитку – п. 3.1).

Джерельною та статистичною базою роботи стали наукові дослідження зарубіжних і вітчизняних економістів, законодавчі акти та дані офіційних інтернет-сайтів інтеграційних угруповань світу (EU (ЄС), CEFTA, NAFTA, EurAsEC, COMESA, ASEAN, SAARC, SADC, GAFTA, SACU, ECOWAS, CUBKR, CAN, MERCOSUR, UNASUR, SICA, EFTA, EAC, GCC, CARICOM, OECF, UEMOA, SEMAC) та їх інституцій, дані Світового банку, МВФ, ОЕСР, ООН, результати наукових розробок Центру досліджень європейської політики (Брюссель), Нідерландського бюро аналізу економічної політики (Гаага), Утрехтської школи економіки (Нідерланди), Швецького інституту європейських політичних досліджень (м. Стокгольм), Школи бізнесу Лондонського університету південного берега (Великобританія), Європейського центрального банку (м. Франкфурт-на-Майні), Гарвардського університету (США), Варшавського університету (Польща), Хельсінського університету (Фінляндія), Центру європейських економічних досліджень (м. Мангайм, Німеччина), Римського університету ла Сапієнца (Італія), ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана», Інституту економічних досліджень і політичних консультацій (Київ) та ін.

Наукова новизна одержаних результатів дисертаційного дослідження полягає у тому, що в роботі на основі емпіричного аналізу бюджетних моделей діючих інтеграційних угруповань та конструктивного осмислення релевантних до сфери суспільних фінансів теорій, підходів і методів, обґрунтовано парадигму становлення міждержавних бюджетних відносин мегарегіонального рівня та сформовано на її основі методологічний арсенал параметральної оптимізації системи ресурсно-фінансового забезпечення діяльності ЄС.

Наукова новизна визначається такими положеннями:

вперше:

- виявлено глибинний структурний зміст формування бюджетних відносин в інтеграційному угрупованні, що перебуває на стадії становлення економічного і монетарного союзу та має різноплановий та суперечливий характер надходження та використання коштів у процесі реалізації горизонтальних і секторальних наднаціональних повноважень. Запропоновано модель наднаціональних бюджетних відносин, визначальними рисами якої є системність (поліструктурне поєднання множини елементів з усталеними та динамічними зв'язками), конгруентність (перехід відносин під впливом глобалізації на вищі рівні мережної взаємодії), ієрархічність (встановлення зв'язків підпорядкування нижчих таксонів вищим), транзитивність (зміна принципів міжрегіонального фіскального перерозподілу), когнітивність (розширення можливостей сприйняття та інтерпретації бюджетно-фінансових відносин у процесі їх трансформації), а також селективні заходи, спрямовані на

досягнення цілей угруповання; це дозволяє, з одного боку, ідентифікувати найбільш ефективні форми міжбюджетних відносин, а з другого, – забезпечити транспарентність функціональних відносин країн-донорів та реципієнтів спільного бюджету економічного союзу;

- обґрунтовано концепцію міждержавної бюджетної дифузії, яка, відображаючи структурну логіку ресурсно-фінансового забезпечення діяльності інтеграційного угруповання, являє собою ієрархічну систему зосередження та використання наявних фіскальних засобів щодо реалізації програмних цілей економічного союзу держав, його сталості, резистентності, поступального руху та підвищення конкурентоспроможності на основі застосування селективної моделі бюджетування, паритетного розподілу коштів, секторальних, горизонтальних і таксономічних пріоритетів. Розроблено інтегральний індексний показник міждержавної бюджетної дифузії інтеграційного угруповання, котрий визначається як частка національних фінансових ресурсів, скерованих на наднаціональний рівень, у сукупному обсязі доходів і зборів бюджетів усіх рівнів, а також індикатор ступеня мегарегіональної бюджетної дифузії держави-члена економічного блоку, який розраховується як середньоарифметичне значення частки доходів, що спрямовуються до наднаціонального бюджету, у сукупних національних доходах держави і частки видатків з наднаціонального бюджету, здійснених в межах визначених повноважень даної держави, у її сукупних видатках. Їх використання дозволяє ідентифікувати найбільш ефективні форми міжнародної економічної взаємодії та спрогнозувати фіскальні наслідки економічної інтеграції;

- синтезовано альтернативні схеми фінансування діяльності мегарегіональних економічних союзів, що відображають бюджетні устрої діючих інтеграційних угруповань світу та передбачають: прямі внески держав-учасниць, запровадження наднаціональних податків з селективною схемою їхнього надходження та мікс-систему, яка являє собою сукупність різновекторних та різновагових елементів базових моделей. Запропоновано використання SWOT-аналізу для відбору оптимальної схеми генерування доходів з урахуванням функціональної і структурної специфіки інтеграційного союзу, що створює основу для гармонізації дохідних частин бюджетів на стадіях їх проектування чи реформування і дозволяє з'ясувати ступінь дисбалансу між доходами і видатками, характер залежності від зовнішніх джерел фінансування, дотримання державами-членами своїх бюджетних зобов'язань, виявлення і нейтралізації наявних асиметрій у розподілі фіскального навантаження тощо;

удосконалено:

- парадигму наднаціонального бюджетного процесу, що стало результатом фрагментарного використання глобальних гуманітарних парадигм «Номо оeconomicus» і «Номо sociologicus» та секторальних парадигм («наднаціональна бюджетна система (НБС) як редистриб'ютор», «НБС як політичний інститут», «НБС як регулятор»), рамки застосування яких визначаються максимально допустимим рівнем абстрагування параметральних конструкцій економічних моделей, що включають такі індикативні характеристики: арену дії (система ресурсно-фінансового забезпечення діяльності мегарегіонального інтеграційного союзу), принципи (субсидіарність, компліментарність і пропорційність фіскальних інтервенцій, добровільність участі в об'єднанні, відсутність дискримінації), мотиви дії базових

суб'єктів (дуалістичне поєднання раціональної поведінки держав і усталених суспільних стереотипів), типи прикладних методологічних конструкцій (аналітичні, абстрактні, емпіричні, описові), цільові установки (пояснення, моделювання, прогнозування), відношення до інших наук (міждисциплінарність). Встановлено, що методологічною платформою парадигми наднаціонального бюджетного процесу слугують теорії: фіскального федералізму, економіки державного сектора, оптимальних валютних зон, інституціоналізму, селективне застосування яких дозволяє об'єктивізувати процес оцінки міжбюджетних асиметрій;

- концептуальний зміст оптимальної структури дохідної частини бюджету інтеграційного угруповання, що знаходиться на стадії розвитку спільного ринку або на більш просунутому етапі його трансформації (економічний і монетарний союз), в основу якої покладено принципи бездефіцитності бюджету, адекватності нагромаджених ресурсів поточним потребам, диверсифікації джерел фінансування, мінімізації залежності від зовнішніх і внутрішніх політичних чинників, прозорості і недискримінаційного підходу. Встановлено, що вирішальну роль для політичної та фінансової стабілізації наднаціональної системи фіскального перерозподілу відіграє міждержавна структура внесків, які члени угруповання у різних формах сплачують до спільного бюджету, що дало змогу розробити методіку оптимізації цих внесків, в основу якої покладено принцип пропорційності до готовності сплачувати держав-членів, що забезпечує нівелювання рівнів їх сатисфакції бюджетним устроєм інтеграційного блоку;

- структурну стратифікацію видатків наднаціонального бюджету, параметральними характеристиками яких є секторальні пріоритети, обсяги, умови та адресність (міждержавний розподіл) фінансування, компліментарність та контроль витрат, моніторинг результатів. Доведено, що оптимізацію обсягів бюджетних асигнувань в інтеграційному угрупованні доцільно проводити на основі адаптованого принципу максимальної соціальної вигоди Г. Дальтона, що передбачає фінансування визначеного набору суспільних благ упродовж певного часового лагу, поки гранична корисність від них не зрівняється з граничним незадоволенням від сплати суспільством податків на надання цих благ, а найбільший ефект приносять фіскальні інтервенції та регулювання з боку наднаціональних інституцій у сферах безпеки, оборони, зовнішніх відносин, конкуренції, розбудови мегарегіональної інфраструктури, забезпечення макроекономічної стабілізації, підготовки кадрів і охорони довкілля, що дозволяє максимізувати загальний суспільний добробут за рахунок досягнення таких ефектів як економія на масштабі, краще засвоєння позитивних і негативних зовнішніх ефектів від реалізації заходів (екстерналій), підтримка мінімально необхідного рівня ресурсно-фінансового забезпечення, підвищення якості життя та коригування деструктивних вад ринку;

- підходи до ідентифікації етапів розвитку бюджетної системи ЄС, що базуються на застосуванні принципів історизму, логічної послідовності, систематизації та селектування релевантних заходів; виділено етапи: становлення (1951–1975 рр.), що характеризувався створенням бюджетів Європейських Спільнот з їх наступним злиттям в єдиний бюджет і запровадженням первинних правил генерування доходів і структуризації видатків; фінансових асиметрій (1976–1987 рр.), на якому загострилися міжінституційні та міждержавні суперечності щодо бюджету, посилювався дисбаланс між доходами і видатками; реформування бюджетних відносин (1988–

1992 рр.), що ознаменував запровадження в ЄС нових правил і процедур бюджетування, включаючи середньострокове планування і погашення незбалансованої частини бюджету за рахунок спеціальних ВНД-платежів з національних бюджетів держав-членів; фіскальної регламентації (1993–1999 рр.), впродовж якого посилилась взаємодія між інституціями та їх бюджетна дисципліна; системної конвергенції (2000–2006 рр.), який характеризувався створенням механізмів лібералізації бюджетно-фінансового навантаження на країни-кандидати з низьким показником ВНД на душу населення та їх конвергентної підтримки у поствступний період; бюджетної адаптивності (2007–2013 рр.), коли відбувались граничні зміни, пов'язані з валідизацією ефективно діючих бюджетних механізмів і спробами держав-донорів зменшити своє фінансове навантаження; бюджетної транспарентності (з 2014 р.), протягом якого мають місце посилення компліментарності фіскальних заходів та їх інноваційної спрямованості, уніфікація та симпліфікація бюджетної системи;

отримали подальший розвиток:

- обґрунтування компонентів та функцій бюджетного менеджменту в ЄС, який являє собою сукупність адміністративних і нормативних регуляторних засобів, що застосовуються для управління міждержавними фінансовими потоками на усіх стадіях бюджетного процесу, а саме планування, проектування, прийняття і виконання бюджету, звітність, поточний і кінцевий контроль. Запропоновано методологію та важелі (секторальні та горизонтальні нормативні акти) регулювання бюджетних відносин в ЄС, а також синтезовано загальну мультисистемну модель бюджетного менеджменту, яка відображає динамічні зв'язки між його суб'єктами (інституціями, а також дорадчими і контролюючими органами (Економічний і соціальний комітет, Комітет регіонів, Європейське управління по боротьбі з шахрайством і т. п.), виконавчими агентствами, урядами держав-членів, структурами третіх країн і міжнародних організацій), їх функції, характер відносин між ними та процедури прийняття рішень;

- оцінювання структурної динаміки дохідної частини бюджету ЄС, що дозволило ідентифікувати джерела фінансування його діяльності як високодиверсифіковані, оскільки їх формують більше десяти категорій доходів, які розділяються на власні ресурси (сумарно сягають 99 % усіх надходжень) та інші доходи (податкові збори з працівників наднаціональних інституцій тощо). Власні ресурси на 75 % забезпечуються митними зборами, що стягуються державами-членами, та прямими внесками з національних бюджетів, обсяги яких розраховуються у прив'язці до ПДВ і ВНД, причому останній виконує роль так званого залишкового ресурсу, тобто нараховується в обсязі, необхідному для забезпечення повної збалансованості бюджету. Знайшла підтвердження гіпотеза про те, що дисбаланси, які з'являються у дохідній частині, мають подальший прояв в імплементації низки спеціальних правил щодо нарахування внесків до бюджету ЄС окремим державам-членам; вони зумовлені невизначеністю підходів щодо обрахунку таких внесків, виходячи з загальної корисності (ефектів) від членства в Євросоюзі;

- ідентифікація характеру сучасних міждержавних бюджетних відносин в ЄС, здійснена на основі аналізу фактичних і прогнозних показників видатків у період з 2007 по 2020 роки, що дало змогу виявити тенденцію до перегрупування програмних інструментів у бік укрупнення з метою підвищення ефективності бюджетного

менеджменту; показано, що має місце запровадження нових і додаткових правил фіскального перерозподілу ресурсів в рамках політики згуртування, яке зменшує обсяги фінансових потоків до традиційних регіонів-бенефіціантів (з рівнем ВНД на душу населення нижче 75 % середнього значення цього показника по ЄС) і розширює напрями діяльності структурних фондів. З початком нової бюджетної семирічки (2014–2020 рр.) створено декілька нових програмних інструментів (програми «Європейська допомога найбільш злиденим» і «Зайнятість молоді» в рамках політики згуртування та «Волонтери допомоги» і «Європейський центр надзвичайного реагування і цивільного захисту» в рамках реалізації зовнішньої політики) і відбулось зумовлене внутрішньополітичними чинниками скорочення видатків за категоріями «Пряма і ринкова підтримка фермерів» та «Економічне, соціальне і територіальне згуртування»;

- розробка можливих сценаріїв міжбюджетної взаємодії України та Євросоюзу, зокрема виявлено, що за співвідношенням витрат і втрат (пов'язаних з адаптацією до норм ЄС, скороченням бюджетних надходжень тощо) до здобутків (зростання бази оподаткування, трансфери з наднаціонального бюджету тощо) виключно у сфері державних фінансів у короткостроковому періоді та за інших рівних умов, збереження статусу кво у двосторонніх відносинах є привабливішим, ніж відносини у форматі Угоди про асоціацію; однак у довгостроковому періоді ситуація полярно зміниться. Застосування економетричних методів дозволило спрогнозувати, що повноправне членство нашої держави в ЄС буде вигідним з позицій державних фінансів, якщо вона на момент вступу не досягне значної конвергенції з цим угрупованням за такими показниками як ВНД на душу населення та частка аграрних секторів в економіці, однак суттєве відставання за цими індикаторами означатиме неприйнятність перспектив членства України в Європейському Союзі з боку його самого; обґрунтовано, що найкращою довгостроковою альтернативою до членства міг би стати формат стосунків країн ЄАВТ з ЄС.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що основні теоретичні положення, висновки та рекомендації, сформульовані автором у дисертації, можуть слугувати методологічною базою для розроблення та реформування ефективних механізмів бюджетування в інтеграційних угрупованнях держав, зокрема для верифікації оптимальних структур дохідної і видаткової частин наднаціонального бюджету, збалансування фіскальних інтересів держав-членів угруповання, диверсифікації джерел фінансування його діяльності тощо. Обґрунтовані автором бюджетно-фінансові втрати та здобутки України від реалізації потенційних сценаріїв її майбутніх відносин з ЄС можуть бути використані при індикативному плануванні економічного розвитку та прогнозуванні наслідків обраного зовнішньополітичного курсу для сектору державних фінансів нашої держави.

Наукові розробки, висновки і практичні рекомендації автора були використані: Департаментом Європейського Союзу Міністерства закордонних справ України у переговорному процесі щодо укладення Угоди про асоціацію між Україною та ЄС та плануванні процесу імплементації Угоди (довідка про впровадження № 311/18-200-1048 від 15.05.2015 р.), Комітетом з питань європейської інтеграції Верховної Ради України при підготовці аналітичних записок та інших документів профільного спрямування (довідка про впровадження № 5/98 від 12.03.2014 р.); Представництвом

України при ЄС під час підготовки до імплементації Угоди про асоціацію між Україною та ЄС (довідка про впровадження № 3111/36-800-1378 від 03.06.2015 р.); Управлінням міжнародного співробітництва та європейської інтеграції Волинської обласної державної адміністрації при розробці Плану заходів з імплементації Угоди про асоціацію між Україною та ЄС на 2014–2017 рр. (довідка про впровадження № 313/2-11/2-15 від 12.05.2015 р.); Представництвом ЄС в Україні при підготовці науково-публіцистичних видань та розробленні сценаріїв проведення просвітницьких заходів профільного спрямування (довідка про впровадження № 108 від 02.04.2015 р.); ДЗПО «Волинський обласний центр перепідготовки та підвищення кваліфікації працівників органів державної влади, органів місцевого самоврядування, державних підприємств, установ і організацій» для підвищення кваліфікації державних службовців за професійними програмами (довідка про впровадження № 148 від 04.03.2015 р.). Матеріали і результати дисертаційного дослідження використовуються також у навчальному процесі на факультеті міжнародних відносин Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки при викладанні дисциплін «Бюджетна політика ЄС», «Фінансова політика в країнах Європи» та «Фінансова і бізнес аналітика» (довідка про впровадження № 03-29/03/710 від 10.03.2015 р.) та на факультеті міжнародної економіки й менеджменту ДВНЗ «Київський національний університет імені Вадима Гетьмана» при викладанні дисциплін «Європейська інтеграція», «Європейська інтеграційна політика» та «Європейський проектний менеджмент» (довідка про впровадження від 14 травня 2015 р.).

Особистий внесок здобувача. Усі наукові результати, які одержані в дисертаційній роботі та виносяться на захист, здобуті автором особисто і відображені у наукових публікаціях. З наукових праць, опублікованих у співавторстві, у дисертації використано лише ті положення, ідеї та висновки, які є результатом самостійної роботи автора.

Апробація результатів дослідження. Основні положення та висновки дисертаційного дослідження доповідалися й обговорювалися на 30 міжнародних і всеукраїнських конференціях та семінарах, зокрема: III, IV, V, VI та VII міжнародних науково-практичних конференціях «Проблеми розвитку прикордонних територій та їх участі в інтеграційних процесах» (м. Луцьк, 12–13 жовтня 2006 р., 11–12 жовтня 2007 р., 16–17 жовтня 2008 р., 15–16 жовтня 2009 р. та 14–15 жовтня 2010 р., відповідно); чотирьох міжнародних науково-практичних конференціях студентів, аспірантів і молодих науковців «Європейські інтеграційні процеси та транскордонне співробітництво» (м. Луцьк, 30 вересня – 1 жовтня 2004 р., 18–19 травня 2006 р., 17–18 травня 2007 р., 25–26 травня 2011 р.); серії семінарів в рамках проекту «Спеціалізовані програми з питань європейської інтеграції для підвищення кваліфікації державних службовців України» (м. Київ, впродовж 2006–2007 рр.); IV Міжвузівській науково-практичній конференції «Сучасні тенденції наукової парадигми географічної освіти України» (м. Донецьк, 17 грудня 2008 р.); Конференції молодих учених «Актуальні проблеми міжнародних відносин» (м. Київ, 21 жовтня 2010 р.); IV Міжнародній науково-практичній конференції студентів та молодих учених «Актуальні проблеми зовнішньої політики України» (м. Чернівці, 19 листопада 2010 р.); VI Науково-практичній конференції молодих учених «Актуальні проблеми міжнародних економічних відносин та туристичного бізнесу»

(м. Харків, 11 грудня 2010 р.); II Міжнародній науково-практичній конференції «Міжнародний бізнес у контексті глобалізаційних та інтеграційних процесів» (м. Київ, 30–31 березня 2011 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Економіка та менеджмент: перспективи розвитку» (м. Суми, 18–20 травня 2011 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Фінансові та соціально-політичні проекти модернізації суспільства в умовах економічної нестабільності» (м. Люблін, Польща), 16–17 червня 2011 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми міжнародних відносин і зовнішньої політики країн світу» (м. Луцьк, 13–14 жовтня 2011 р.); V Міжнародній науково-практичній конференції «Наука и образование XXI века» (м. Рязань, РФ), 28 жовтня 2011 р.); Науково-практичній конференції «Пріоритети та напрями бюджетної політики на 2013 р.» (м. Бердянськ, 29 травня 2012 р.); Науковій конференції «Соціальні наслідки підписання Угоди про асоціацію та Угоди про поглиблену зону вільної торгівлі між Україною та ЄС: ринок праці та трудова міграція» (м. Київ, 20 червня 2012 р.); науково-практичній конференції «Пріоритетні напрями бюджетної політики на 2013 рік та середньострокову перспективу» (м. Ковель, 7 вересня 2012 р.); XIII Міжнародній науково-практичній конференції «Проблеми прогнозування і державного регулювання соціально-економічного розвитку» (м. Мінськ, Білорусь), 25–26 жовтня 2012 р.); Міжнародному науково-дослідному семінарі Асоціації регіональних досліджень «Four Years on: How Have Capital Cities dealt with the Crisis» (м. Київ, 26 жовтня 2012 р.); Тренінгу в рамках спільного проекту КНЕУ і ЄС «Інноваційний та інвестиційний розвиток ЄС» (м. Київ, 11–15 березня 2013 р.); IX Міжнародній науково-практичній конференції «Новини передової науки – 2013» (м. Софія, Болгарія) 17–25 травня 2013 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми економік посткомуністичних країн на сучасному етапі» (м. Тбілісі, Грузія), 28–29 червня 2013 р.); Міжнародному науково-практичному семінарі «Європейська інтеграція: досвід Польщі та України» (м. Луцьк (Україна) – м. Люблін (Польща)), 5–9 вересня 2013 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Трансформація національних моделей економічного розвитку в умовах глобалізації» (м. Київ, 20–22 листопада 2013 р.); семінарах «Україна–ЄС після Вільнюського Саміту: чого очікувати?» (м. Київ, 2–4 грудня 2013 р.; 30 січня 2014 р.).

Публікації. Основні положення дисертації опубліковані у 62 наукових працях загальним обсягом 99,8 д. а., із них: 2 монографії, 2 колективні монографії, 3 навчальні посібники з грифом МОН, 18 статей у наукових фахових виданнях, 1 стаття у науковому фаховому виданні України, зареєстрованому у міжнародній наукометричній базі, 5 статей у зарубіжних виданнях, 31 – в інших виданнях.

Структура й обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, п'яти розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Загальний обсяг роботи – 442 сторінки. Дисертація містить 21 таблицю і 41 рисунок на 37 сторінках, та п'ять додатків на 17 сторінках. Список використаних джерел налічує 431 найменування.

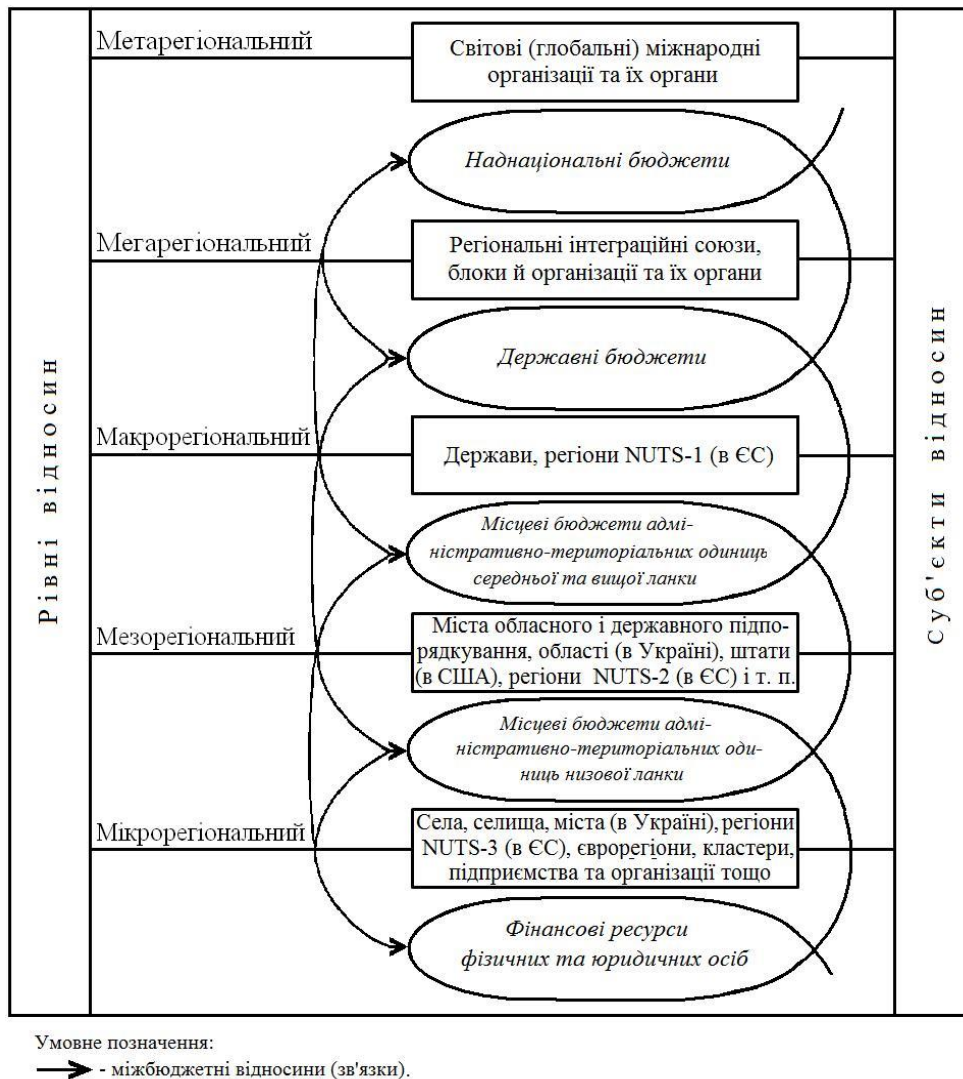
ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано вибір теми дослідження та її актуальність; сформульовано мету, завдання; визначено об'єкт, предмет і методи дисертаційного дослідження; продемонстровано зв'язок роботи з науковими програмами, планами,

темами; подано характеристику наукової новизни, практичного значення одержаних результатів; зазначено особистий внесок здобувача, наведено дані про апробацію та впровадження результатів дисертаційної роботи.

У розділі 1 «**Методологія дослідження бюджетних відносин в інтеграційному угрупованні**» досліджено таксономію бюджетних відносин і їх сутнісні характеристики в умовах глобалізації, еволюцію теоретичних і практичних підходів до трактування бюджету та бюджетного процесу, виявлено особливості та закономірності бюджетного забезпечення діючих інтеграційних угруповань світу, обґрунтовано концепцію міждержавної бюджетної дифузії в інтеграційному союзі.

Встановлено, що під впливом глобалізації бюджетно-фінансові відносини макро-, мезо- та мікрорівнів, де головними суб'єктами є, відповідно, держава, її адміністративно-територіальні одиниці та фізичні і юридичні особи, доповнюються мега- і метарегіональною взаємодією структур регіональних інтеграційних союзів і глобальних міжнародних організацій. У світовому господарстві формується комплексна ієрархічна модель бюджетних відносин (рис. 1).

Рис. 1. Теоретична модель ідентифікації суб'єктів та рівнів бюджетних відносин

Складено автором

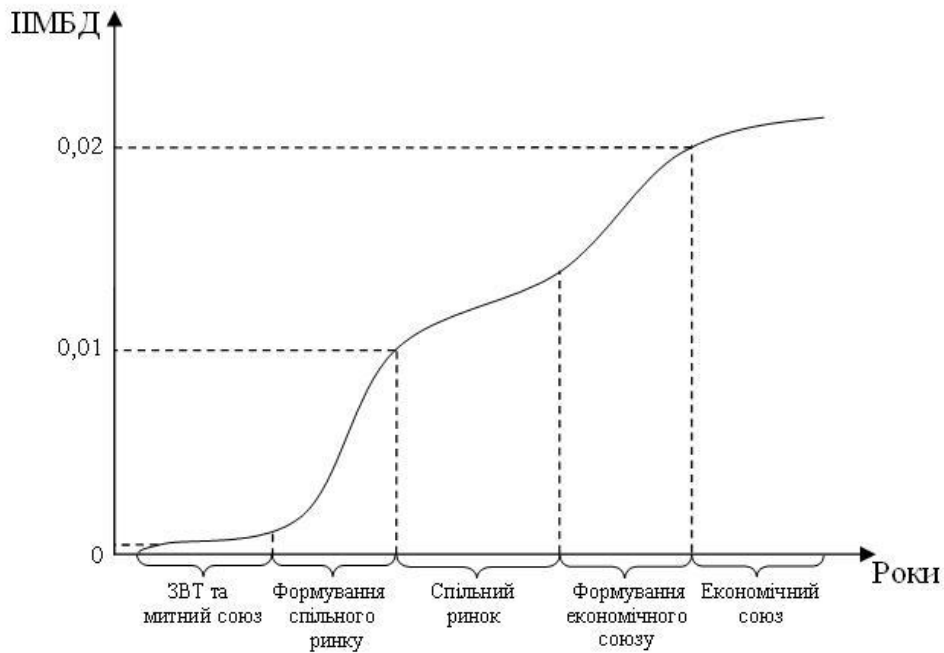
З розвитком теорії і практики суспільних фінансів з'явилися нові механізми бюджетування (прогнозування, поточний контроль за виконанням бюджету), які виходять за рамки бюджетного процесу у традиційному розумінні (діяльність,

пов'язана зі складанням, розглядом, затвердженням, виконанням бюджету із відповідними контролем і звітністю). Тому у сучасній інтерпретації бюджетний процес являє собою діяльність, спрямовану на формування і розбудову системи ресурсно-фінансового забезпечення функціонування суб'єкта певного таксономічного рівня та створення умов для ефективного використання цих ресурсів відповідно до нормативно затверджених напрямів і сформульованих пріоритетів у чітко визначеному періоді. У рамках бюджетного процесу реалізуються процедури планування, прогнозування, підготовки проекту бюджету, його розгляду і затвердження у законодавчому органі (органах), виконання, внесення поправок до затвердженого бюджету, звітність та контроль за його виконанням.

Показано, що поява у ХХІ ст. глобальних інновацій щодо бюджетування в інтеграційних угрупованнях обумовила зародження у рамках теорії суспільних фінансів нового напрямку – теорії наднаціонального бюджетного процесу, що фокусується на бюджетних відносинах мега- і метарегіонального рівнів.

Встановлено, що більшість інтеграційних угруповань на сьогодні фінансується за затвердженою схемою внесків, що сплачуються безпосередньо з національних бюджетів держав-членів. Елементи наднаціонального оподаткування відіграють важливу роль при формуванні дохідної частини бюджетів у амбіційних з позицій інтеграційних цілей угрупованнях і небезпідставно розглядаються як засоби мінімізації фінансово-політичної залежності союзу від держав-членів та забезпечення його фінансової стабільності. При цьому, ознакою бюджетів інтеграційних угруповань, до складу яких входять країни, що розвиваються, є значна частка в структурі їх доходів зовнішньої допомоги (внесків з бюджетів розвинених країн та інших міжнародних організацій (ООН, ЄС та ін.)). У таких угрупованнях гостро відчувається неадекватність між можливостями і потребами. Загалом, бюджетні видатки більшості міжнародних організацій носять переважно адміністративний характер, що насамперед стосується інтеграційних формувань нижчого рівня (ЗВТ та митні союзи) з незначним розміром спільного бюджету.

Визначено, що перехід бюджетних відносин на мега- і метарегіональний рівні призводить до закріплення фінансово-економічних інтересів держав-членів інтеграційного угруповання через структури бюджетної системи цього угруповання, яке у роботі запропоновано називати міждержавною бюджетною дифузиею. Вона проявляється у повноваженнях національних і наднаціональних органів влади, структурі видаткової і дохідної частин національного і наднаціонального бюджетів, системі прийняття бюджетно-фінансових рішень, нормах і механізмах фінансової звітності, моніторингу, контролю тощо. Розроблені основні індикативні моделі параметризації цього явища: інтегральний індекс міждержавної бюджетної дифузії інтеграційного союзу (ІМБД), котрий визначається як частка національних фінансових ресурсів, скерованих на наднаціональний рівень, у сукупному обсязі доходів і зборів бюджетів усіх рівнів (наднаціонального, національного (федерального) і місцевих бюджетів), а також показник ступеня метарегіональної бюджетної дифузії держави-члена інтеграційного блоку, який розраховується як середньоарифметичне значення частки доходів, що спрямовуються до наднаціонального бюджету, у сукупних національних доходах держави і частки видатків з наднаціонального бюджету, здійснених в межах визначених повноважень даної держави, у її сукупних видатках (рис. 2).

Рис. 2. Типовий тренд міждержавної бюджетної дифузії у рамках форм інтеграції

Складено автором

Значення відповідних показників за певних обставин можуть слугувати ідентифікаторами переходу інтеграційних угруповань до більш складних форм інтеграції.

У розділі 2 «**Парадигма наднаціонального бюджетного процесу у глобальній економіці**» здійснено верифікацію становлення у системі фінансової науки інтегральної парадигми наднаціонального бюджетного процесу, узагальнено теоретичні напрацювання щодо структурної оптимізації видатків наднаціонального бюджету, синтезовано три моделі генерування доходів в інтеграційних угрупованнях, запропоновано авторську модель конвергенції інтересів держав через структуру дохідної частини бюджету, виявлено закономірності та принципи функціонування наднаціональної бюджетної системи.

Різноманітність формування наднаціонального бюджету, існування різних методологічних інструментів для його моделювання і оптимізації, наявність універсальних механізмів функціонування бюджетних систем, специфіка цільових інтегративних установок дають підстави стверджувати про формування на сьогоднішній день нової парадигми у системі фінансової науки – інтегральної парадигми наднаціонального бюджетного процесу, в основу якої покладено розуміння наднаціонального бюджету як складного поліструктурного та багаторівневого утворення, що характеризується низкою специфічних (відмінних від національних бюджетних систем) рис, принципів і закономірностей функціонування. Виявлено, що вона характеризується синергетичним поєднанням положень глобальних гуманітарних парадигм «*Homo oeconomicus*» і «*Homo sociologicus*» та низки галузевих парадигм бюджетного системотворення («наднаціональна бюджетна система (НБС) як редистриб'ютор», «НБС як політичний інститут», «НБС як регулятор»). Методологічну основу заявленої парадигми становлять теорії економіки державного сектора, державних фінансів, фіскального федералізму, інституціоналізму, оптимальних валютних зон та ін. (рис. 3).

Рис. 3. Структурна диспозиція інтегральної парадигми наднаціонального бюджетного процесу

Складено автором

Встановлено, що оптимізація витратків наднаціонального бюджету передбачає їх структурування за двома параметрами: напрями витратків (на що слід витратити кошти) й обсяг асигнувань на кожен із напрямів. Апологетами теорії фіскального федералізму і економіки державного сектору підтверджується доцільність фінансування і координації з наднаціонального рівня політик у сферах безпеки, оборони, зовнішніх відносин, конкуренції, мегарегіональної інфраструктури, макроекономічної стабілізації, підготовки кадрів і охорони довкілля, оскільки це дає можливість досягати таких ефектів як економія на масштабі, краще засвоєння екстерналій, підтримка мінімально необхідного рівня ресурсно-фінансового забезпечення, підвищення якості суспільного блага та коригування вад ринку. Оптимізацію обсягів наднаціональних бюджетних витратків доцільно здійснювати на основі методологічно адаптованого принципу максимальної соціальної вигоди Г. Дальтона, що передбачає надання (фінансування) з наднаціонального рівня певного набору суспільних благ до тих пір, поки гранична корисність від них не зрівняється з граничним незадоволенням від сплати суспільством податків на надання цих благ. Застосування таких підходів дозволяє підвищити ефективність системи фіскального перерозподілу і максимізувати загальний суспільний добробут.

Оптимізація дохідної частини бюджету інтеграційного угруповання повинна бути спрямована на збалансування політико-економічних інтересів його держав-членів. Затвердження головних її параметрів повинно здійснюватись після затвердження структури витратків (планування «від витратків»). Вирішальне значення

для політичної і фінансової стійкості інтеграційного союзу має механізм нарахування обсягів платежів держав-членів до наднаціонального бюджету. Довготривале існування інтеграційних угруповань, які не досягли значної соціокультурної гомогенності націй, можливе лише за умов, коли держави-члени сплачують до спільного бюджету внески, які є пропорційними до значень їх орієнтовної готовності сплачувати або корисності, яку вони одержують від інтеграції. Такий підхід залишає за державами-членами широкі можливості вибору політик, фінансування яких передаються на наднаціональний рівень, а також значно зменшує ймовірність розбалансування бюджету. Модифікація інших параметрів бюджетних доходів (їх обсяг, джерела фінансування, порядок здійснення платежів) зводиться до пошуку компромісного для держав-членів рішення щодо бездефіцитності бюджету, адекватності ресурсів потребам, диверсифікації джерел фінансування, мінімізації залежності від зовнішніх і внутрішніх політичних чинників, прозорості і недискримінаційного підходу.

Виявлено, що розмір бюджету інтеграційного угруповання суттєво впливає на порядок прийняття фіскальних рішень. У разі значного зростання наднаціонального кошторису помітно посилюється політизація бюджетного процесу (ускладнюються переговори, посилюється тенденція використання членами нетто-балансового підходу при оцінці своєї вигоди від участі в угрупованні), що, зі свого боку, може спричинити дестабілізацію бюджетної системи і угруповання в цілому. Наслідком і одним зі способів пом'якшення такої ситуації може бути запровадження механізмів лімітування зростання бюджетних доходів (видатків) або прийняття інших нововведень, спрямованих на підвищення прийнятності бюджетного устрою інтеграційного союзу усіма його членами.

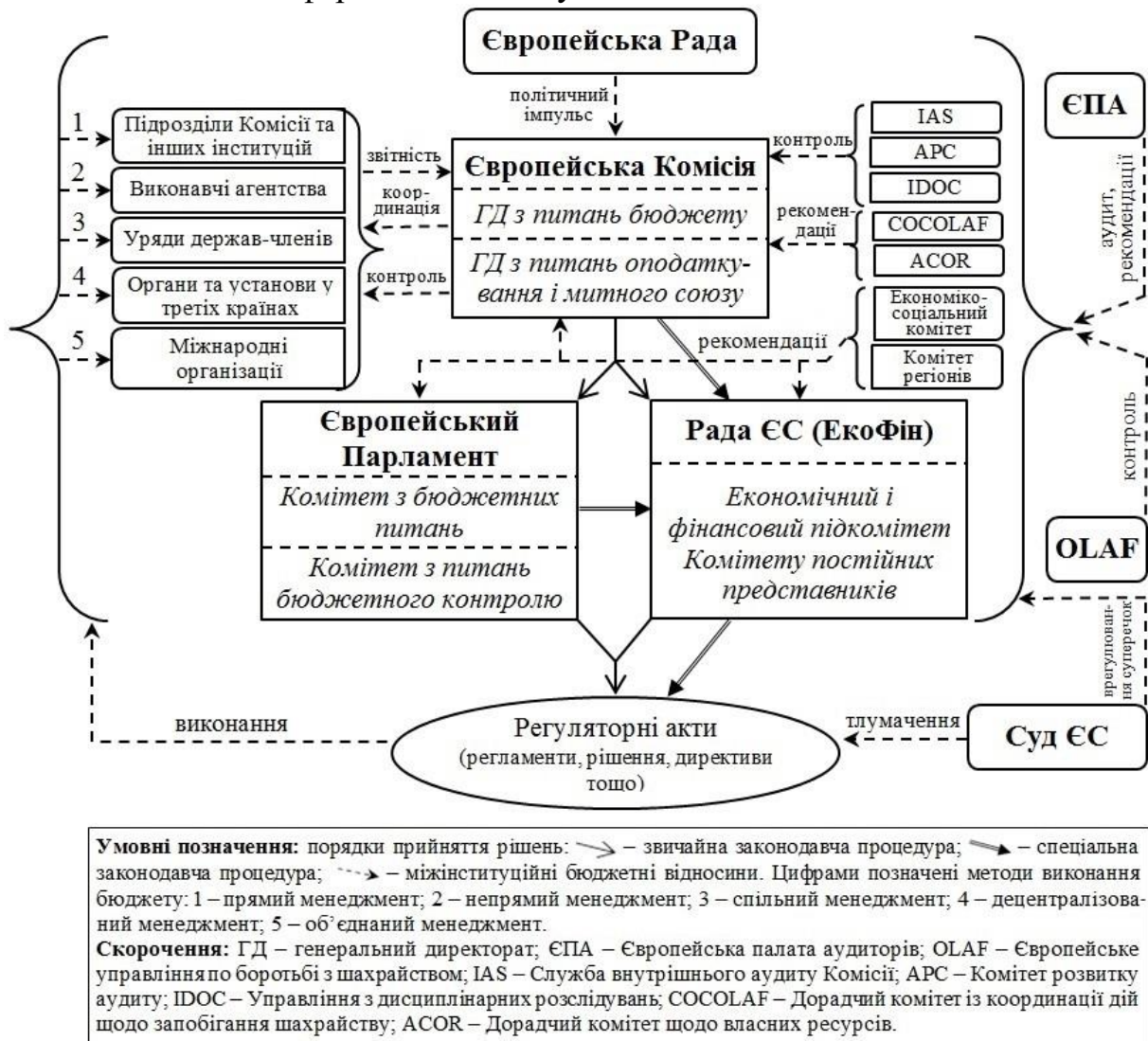
У розділі 3 «Мультисистемні механізми бюджетного менеджменту в ЄС» здійснено періодизацію і виявлено тенденції та закономірності розвитку бюджетної системи ЄС, виділено чинні принципи бюджетування, визначено суб'єктів бюджетного менеджменту, їх взаємодію і зв'язок з іншими елементами системи, включаючи нормативне середовище, у процесі реалізації бюджетної процедури.

Встановлено, що у процесі еволюції механізми фінансування діяльності ЄС зазнавали періодичних трансформацій і набували усе чіткіших рис системи. Виділено 6 етапів розвитку бюджетної системи Євросоюзу, що дало змогу встановити бюджетно-фінансові нововведення, здійснені на кожному етапі, та чинники, що їх зумовили, а також виявити на цій основі закономірності та тенденції.

Розкрито і систематизовано принципи функціонування бюджетної системи ЄС: загальні (пропорційність, субсидіарність, стабільність цін, компліментарність, недискримінаційність) та специфічні (щорічність, єдність, бюджетна точність, рівновага, універсальність, ефективний фінансовий менеджмент). Зазначені принципи лежать в основі системи ресурсно-фінансового забезпечення діяльності ЄС, формують «правила гри», в рамках яких реалізується бюджетний процес.

Синтезовано загальну мультисистемну модель бюджетного менеджменту в ЄС, яка дає змогу відслідкувати широкий спектр зв'язків між суб'єктами бюджетного процесу (інституціями, дорадчими і контролюючими органами, виконавчими агентствами, урядами держав-членів, структурами третіх країн і міжнародних організацій), їх функції, характер відносин між ними та порядки прийняття рішень (рис. 4). Встановлено, що у прийнятті бюджетно-фінансових рішень беруть участь як

інституції ЄС, так і ціла низка інших органів, що робить бюджетний менеджмент надзвичайно складною сферою міжінституціональної взаємодії.

Рис. 4. Мультисистемна модель бюджетного менеджменту в ЄС

Складено автором

В основі бюджетного менеджменту в ЄС лежить система горизонтальних і секторальних регуляторних актів, до яких відносяться установчі договори європейських спільнот, акти, прийняті інституціями на виконання положень цих договорів (Фінансовий регламент, інші регламенти та рішення, річні бюджети), угоди, укладені між інституціями ЄС щодо бюджетної дисципліни і акти рекомендаційного та процедурного характеру. Регулювання бюджетних відносин має певну специфіку, зумовлену особливим цільовим спрямуванням регуляторних актів і застосуванням спеціальних порядків прийняття рішень.

Встановлено, що бюджетна процедура в ЄС не може претендувати на унікальний характер, хоча й має низку особливостей. Головною з них є те, що розгляд і затвердження бюджету здійснюється за безпосередньої участі двох (а не однієї) незалежних одна від одної інституцій – Європейського Парламенту і Ради ЄС. З метою мінімізації ймовірності виникнення кризи прийняття погодженого рішення цими органами запроваджено особливий механізм – скликання Погоджувального комітету. Специфіка проявляється також на етапі виконання бюджету, коли лівова частка коштів розподіляється за посередництвом урядів держав-членів, а головними

формами реалізації політик є проведення державних закупівель і надання проектних грантів.

У розділі 4 «**Структурна декомпозиція бюджетно-фінансових потоків ЄС**» ідентифіковано джерела формування дохідної частини бюджету ЄС, розкрито фінансово-організаційну структуру окремих горизонтальних і секторальних політик Євросоюзу, запропоновано класифікаційну схему його адміністративних видатків.

Джерела бюджетних доходів ЄС є досить диверсифікованими. Їх формують так звані власні ресурси та інші доходи. До власних ресурсів, які становлять майже 99 % дохідної частини бюджету, належать 75 % митних зборів, що стягуються з імпортованих до ЄС товарів, та прямі відрахування з національних бюджетів держав-членів, обсяги яких розраховуються у прив'язці до таких показників, як ВНД і база ПДВ. Іншими статтями бюджетних доходів Союзу є залишки з минулих років, податкові та пенсійні збори з працівників ЄС, штрафи тощо.

Встановлено, що цілі економічного зростання, зайнятості і згуртування в ЄС досягаються за рахунок проведення централізованих і скоординованих фіскальних інтервенцій у рамках низки секторальних і горизонтальних політик (регіональної, транспортної, енергетичної, науково-дослідної, інформаційної, зайнятості, розвитку підприємництва, внутрішнього ринку). Усі вони входять до першої категорії видатків середньострокових бюджетів ЄС – «Розумне та інклюзивне зростання», частка якої з 2007 р. постійно зростає і у бюджеті на 2015 р. становить 47,4 %. Головними фінансовими інструментами, що діють у рамках цієї категорії видатків, є структурні фонди, програми «Горизонт 2020», «Інструмент об'єднання Європи», «Ерасмус+».

Головними каналами, через які в ЄС здійснюється управління природними ресурсами (категорія видатків «Стале зростання: природні ресурси») є спільна аграрна політика (включаючи політику розвитку сільської місцевості) (САП), а також політики у сферах рибальства, морських справ, екології й охорони здоров'я. Найбільш масштабною у фінансовому відношенні є САП (ресурси Європейського фонду орієнтації сільського господарства та Європейського фонду розвитку сільської місцевості), на яку припадає 98 % усіх видатків цієї категорії.

На розбудову інститутів безпеки і громадянства в ЄС спрямовані політики у сферах зовнішніх кордонів, міграції, внутрішніх справ, юстиції, освіти, культури, комунікації, охорони здоров'я і прав споживачів. Найбільшими є фонди внутрішньої безпеки, притулку та міграцій, програми «Креативна Європа», «Продукти харчування та корми», «Європа для громадян». Попри незначні ресурси, що спрямовуються на ці програми (1 % усіх видатків ЄС), їх значення важко переоцінити з огляду на характер благ, які ними створюються, і на близькість громадськості.

Проведений аналіз видаткової частини бюджету також показав, що асигнування на зовнішню діяльність і адміністративні видатки ЄС є досить близькими за механізмами фінансового менеджменту. Вони виділяються тим, що виконання бюджету за цими категоріями здійснюється безпосередньо інституціями (прямий фінансовий менеджмент). Приблизно рівні обидві категорії і за обсягом асигнованих ресурсів. Частки кожної з них у щорічних бюджетах становлять близько 6 %.

Структура доходів і видатків ЄС у розрізі держав-членів наочно ілюструє, що бюджет цього угруповання на додаток до своїх основних функцій виконує ще й функцію внутрішнього перерозподілу фінансових ресурсів на користь держав-членів з низьким ВНД на душу населення та/або з нестабільною економічною ситуацією.

Так, позитивне сальдо таких країн як Угорщина, Литва, Естонія, Болгарія, Латвія, Польща у бюджеті ЄС на 2013 р. перевищувало 3 % їх річного ВНД, а найбільшими бюджетними нетто-донорами за абсолютними показниками закономірно були такі країни-лідери як Німеччина, Великобританія, Франція, Італія та Нідерланди, а в розрахунку на душу населення – Нідерланди, Данія, Швеція, Німеччина, Великобританія. Дещо нетиповою за цими показниками виглядає ситуація лише з Люксембургом і Бельгією – країнами, де знаходиться багато установ ЄС (табл. 1).

Таблиця 1

**Розподіл доходів і видатків єдиного бюджету
між державами-членами ЄС у 2013 р., млн. євро**

Держава-член	Платежі до бюджету ЄС за усіма категоріями власних ресурсів, млн. євро	Частка у сукупних платежах, %	Платежі як % до ВНД	Розподіл видатків ¹ , млн. євро	Частка у сукупних видатках, %	Сальдо, млн. євро (2 – 5)	Сальдо як % до ВНД	Сальдо на душу населення, одиниць євро
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Австрія	3077,149	2,24	0,990	1862,0	1,38	1215,149	0,391	142,8
Бельгія	5691,267	4,14	1,494	7209,5	5,35	-1518,23	-0,399	-135,5
Болгарія	455,363	0,33	1,163	1976,9	1,47	-1521,54	-3,887	-210,0
Великобританія	17192,53	12,49	0,916	6308,3	4,68	10884,23	0,580	169,3
Греція	2064,169	1,50	1,135	7214,6	5,36	-5150,43	-2,832	-472,4
Данія	2846,659	2,07	1,100	1434,8	1,07	1411,859	0,546	250,9
Естонія	190,26	0,14	1,067	973,3	0,72	-783,04	-4,391	-595,1
Ірландія	1474,72	1,07	1,061	1874,3	1,39	-399,58	-0,288	-86,8
Іспанія	11344,11	8,24	1,118	13752,2	10,21	-2408,09	-0,237	-51,8
Італія	17228,75	12,52	1,111	12554,3	9,32	4674,447	0,301	76,9
Кіпр	198,191	0,14	1,227	227,1	0,17	-28,909	-0,179	-33,7
Латвія	232,539	0,17	0,998	1063,2	0,79	-830,661	-3,564	-415,0
Литва	370,356	0,27	1,110	1881,2	1,40	-1510,84	-4,530	-513,3
Люксембург	335,101	0,24	1,078	1598,2	1,19	-1263,1	-4,063	-2297,9
Мальта	71,742	0,05	1,065	173,7	0,13	-101,958	-1,513	-239,7
Нідерланди	6621,629	4,81	1,104	2264,1	1,68	4357,529	0,726	258,9
Німеччина	27435,37	19,93	0,978	13056,2	9,70	14379,17	0,513	178,0
Польща	4293,819	3,12	1,156	16179,5	12,02	-11885,7	-3,200	-312,6
Португалія	1733,542	1,26	1,069	6162,8	4,58	-4429,26	-2,730	-424,8
Румунія	1472,001	1,07	1,061	5560,6	4,13	-4088,6	-2,948	-205,0
Словаччина	830,131	0,60	1,179	2026,1	1,50	-1195,97	-1,698	-220,8
Словенія	431,811	0,31	1,231	813,6	0,60	-381,789	-1,089	-185,2
Угорщина	1089,713	0,79	1,173	5909,8	4,39	-4820,09	-5,190	-488,0
Фінляндія	2183,095	1,59	1,122	1496,8	1,11	686,295	0,353	125,9
Франція	22895,41	16,64	1,092	14239,3	10,57	8656,109	0,413	131,5
Хорватія	244,388	0,18	0,579	290,0	0,22	-45,612	-0,108	-10,7
Чехія	1691,721	1,23	1,212	4893,1	3,63	-3201,38	-2,293	-304,5
Швеція	3913,621	2,84	0,907	1661,0	1,23	2252,621	0,522	233,6
Загалом по ЄС	137629,4	100,00	1,054	134656,5	100,00	2972,852	0,023	5,9

Розраховано та складено автором на основі показників річного бюджету ЄС

¹ Загальна сума розподілених видатків перевищує загальні внески до бюджету, оскільки частина асигнувань (2,972 млрд. євро у 2013 р.) спрямовується у треті країни.

Така ситуація є певною мірою показовою, однак вона не означає відсутності позитивних ефектів від участі у Союзі у країнах-донорах, оскільки останні одержують більші (ніж нетто-реципієнти) здобутки за іншими складовими інтеграційної корисності; а набуття усе більшого поширення в ЄС нетто-балансової аргументації (т. зв. підходу «juste retour») при веденні переговорів щодо структури єдиного бюджету лише свідчить про необхідність його параметральної оптимізації.

У розділі 5 **«Параметральна оптимізація бюджетного процесу в ЄС»** проведено компаративний аналіз рамкових бюджетних планів (фінансових перспектив) ЄС на 2007–2013 і 2014–2020 рр., встановлено новітні бюджетно-фінансові тенденції, обґрунтовано оптимальну структуру бюджетних видатків і доходів ЄС, виявлено бюджетно-фінансові переваги та недоліки реалізації Україною альтернативних сценаріїв відносин з ЄС, включаючи гіпотетичне членство.

Перспективи розвитку бюджетної системи ЄС до 2020 р. досить чітко визначені, що зумовлено набуттям чинності нового пакету програмно-фінансових документів ЄС на період чергового семирічного бюджетного плану, відлік якого був розпочатий у 2014 р. Зміни, що матимуть місце впродовж цього періоду, будуть незначними і носитимуть інкрементальний характер внесення поправок та доповнень. Відбудеться певне скорочення бюджетних видатків у рамках нової семирічки у порівнянні з періодом 2007–2013 рр. (на 1,6 % або 0,13 % ВНД), зумовлене зниженням готовності держав-членів фінансувати спільний бюджет в умовах фінансово-економічної нестабільності. Втім, це не матиме значного впливу на загальну ефективність фіскальних інтервенцій ЄС з огляду на одночасне проведення заходів з оптимізації фінансового менеджменту і на те, що скорочення відбулося за рахунок лише двох (хоч і досить масштабних) категорій видатків: «Пряма і ринкова підтримка фермерів» та «Економічне, соціальне і територіальне згуртування». Зростання ж видатків за усіма іншими категоріями становитиме від 5 % (за категорією «Глобальна Європа») до 40,5 % («Конкурентоспроможність задля зростання і зайнятості»).

Проведений аналіз демонструє, що переорієнтація бюджетної системи ЄС на принцип максимізації економічної ефективності та суспільного добробуту (базові постулати теорії фіскального федералізму і економіки державного сектора) потребує оптимізації структури видатків. Окрім п'яти політик, де компетенції ЄС є виключними (митна, монетарна, конкурентна, зовнішньоторговельна і збереження біоресурсів моря), більш централізованими повинні бути політики у сферах внутрішнього ринку, інтервенцій на сільськогосподарському ринку, адміністративної співпраці, зовнішніх відносин і безпеки та оборони. Політикою ЄС, де фіскальна централізація є повністю неефективною через значну гетерогенність преференцій, вважається пряма підтримка фермерських господарств, а тому повноваження у цій сфері повинні бути передані на національний рівень.

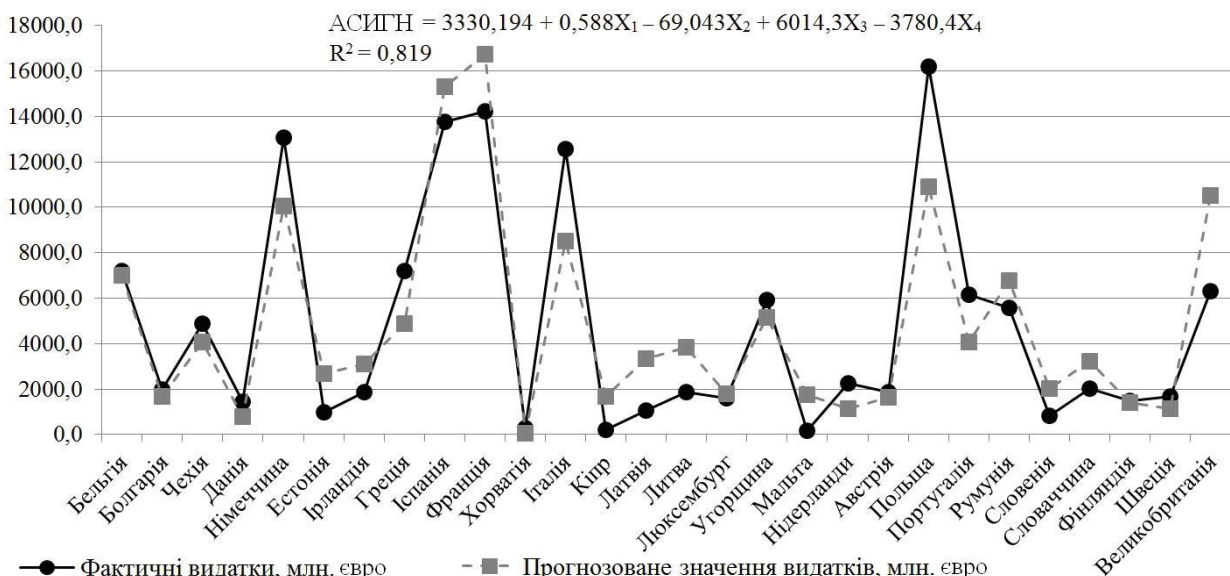
Встановлено, що систему генерування бюджетних доходів ЄС можна вважати оптимальною лише з позицій механізмів балансування дохідної і видаткової частин бюджету і виконавчих процедур, які зарекомендували себе ефективними і надійними. Найбільш вразливою частиною системи власних ресурсів ЄС залишається розподіл між державами-членами обсягів платежів, які вони здійснюють з метою погашення бюджетних потреб. Таким, що у рівній мірі враховує інтереси держав-членів, забезпечує фінансову і політичну стабільність угруповання і, відповідно, є

оптимальним, можна вважати лише механізм, коли держави сплачують до спільного бюджету суми, що встановлюються пропорційно до їх готовності сплачувати.

Показано, що існуючі в ЄС механізми поправок на користь окремих членів (нетто-донорів) є політично упередженими і в усіх випадках, крім Великобританії, не призводять до вирівнювання інтересів держав-членів. Заниженими є бюджетні платежі країн з найнижчими показниками ВНД на душу населення, зі складною макроекономічною ситуацією і Люксембургу; вони сплачують до бюджету ЄС менше, ніж повинні були б сплачувати, якби внески встановлювались з урахуванням корисності, яку держави одержують від членства в ЄС. Потребує перегляду в бік зменшення ліміт на власні ресурси ЄС, який на період 2014–2020 рр. встановлений на рівні 1,23 % ВНД.

Виявлено, що інтеграція держави до ЄС залишає суттєвий відбиток на бюджетній системі як її самої, так і Євросоюзу. Очевидною є закономірність, що вищі форми інтеграції між ЄС і країною-партнером тягнуть за собою більш суттєві бюджетно-фінансові наслідки для обох сторін. Для України втрати від поглиблення відносин з ЄС проявлятимуться у витратах, пов'язаних з необхідністю адаптації національних норм фактично в усіх сферах життя суспільства до стандартів ЄС, скороченні (втраті) митних зборів, сплаті до бюджету ЄС внесків з національного бюджету, скороченні економічної бази оподаткування у короткостроковому періоді; здобутки та переваги більшого зближення України зі своїм західним сусідом будуть зумовлені розширенням можливостей участі у програмах і агентствах ЄС, частковій компенсації внесків на участь у них, зростанні економічної бази оподаткування у довгостроковому періоді.

Застосування економетричних методів моделювання дозволило встановити, що обсяги щорічних платежів держав-членів до бюджету ЄС знаходяться фактично у прямопропорційній залежності зі значенням показника їх ВНД ($R^2 = 0,998$), а обсяги асигнувань (АСИГН), які вони одержують з єдиного бюджету, визначаються, передусім, площею сільськогосподарських угідь (X_1) і рівнем доходів на душу населення (X_2), але з урахуванням виняткових обставин стосовно окремих держав-членів при структуруванні бюджетних видатків (фіктивні змінні X_3 та X_4) (рис. 5).

Рис. 5. Фактичні і змодельовані асигнування, які держави-члени одержували з бюджету ЄС у 2013 р.

Внесення у ці дві моделі даних для України дає підстави стверджувати, що гіпотетичне набуття нею членства в ЄС за умов незмінності правил і принципів структуризації його бюджетних доходів і видатків означало б виникнення безпрецедентної ситуації, коли наша держава одержувала б з бюджету ЄС майже на 23 млрд. євро (17 % ВНД України) більше, ніж сплачувала б туди. Для порівняння – найбільший позитивний баланс у фактичному бюджеті ЄС на 2013 р. мала Угорщина (4,899 млрд. євро або 5,3 % ВНД). Очевидно, що така ситуація є неприйнятною для ЄС, а отже Україна зможе отримати чіткі перспективи членства у цій організації лише за умов суттєвої конвергенції з показниками рівня розвитку регіонів Євросоюзу (за ВНД на душу населення) та/або радикальної реструктуризації самого бюджету ЄС.

ВИСНОВКИ

У дисертації запропоновано нове концептуальне вирішення наукової проблеми формування та реалізації наднаціонального бюджету Європейського Союзу у процесі оптимізації його компонентів, визначення їх параметрів і подальшої таксономізації поліструктурних міжкраїнових фінансових відносин. Визначено можливі сценарії модернізації міжбюджетної взаємодії держав-учасниць ЄС та України за умов системної соціальної та економічної конвергенції їх господарств, що дозволило сформулювати такі теоретичні і практичні висновки:

1. Посилення глобалізаційних процесів вивело бюджетні відносини на принципово новий рівень ідентифікації, зробивши їх максимально прозорими, компліментарними, системними та прогнозованими, а також такими, що спираються на міжсекторальну модель фінансової взаємодії місцевих, національних, наднаціональних та міжнародних механізмів та інструментів долання різнорівневих асиметрій. Подальша таксономізація бюджетів призвела до уніфікації процедур здійснення та розподілу платежів, взаємодоповнюваності програм, що фінансуються, зіставності пропорцій участі суб'єктів міжнародних економічних відносин та моніторинговості, що дозволяє визначити мобілізаційну основу ієрархічної моделі бюджетування інтеграційного угруповання, вплив якої не обмежується територією країн-учасниць.

2. Еволюція домінуючих у 1990-ті роки парадигм «Homo oeconomicus» і «Homo sociologicus» та відповідна секторальна диференціація економічних і соціальних досліджень привела до втрати системності у кожній з них і, водночас, створила передумови для продукування нових евристичних моделей, в основі яких лежать галузеві, глобалізаційні та міжсистемні принципи. Еклектична дифузія методологічного апарату сучасної економіки зумовила народження нових парадигм, які не були прив'язані до соціального або ж до економічного вибору, водночас вирішальним аргументом на їх користь стали принципи інституціоналізації, балансування, симетричності та рівноваги. Такі підходи зумовили формування інтегральної парадигми наднаціонального бюджетного процесу, яка передбачає багаторівневий характер відносин між учасниками, поліструктурне управління процесом бюджетування, селектування пріоритетів, перманентну оптимізацію, гармонізацію інтересів країн-донорів і країн-реципієнтів.

3. Сучасні інтеграційні угруповання мають диференційований характер бюджетних відносин, що зумовлено стадією взаємного зближення, на якій знаходяться країни-учасниці, погодженими рівнями квот на сплату членських внесків,

рівнем збалансованості формули фінансових витрат, розподілом преференцій, терміном дії та обсягами, правовим характером регулювання, в основі якого лежить визнання пріоритетності наднаціональних законів, що, разом узяті, визначає обсяги, структуру і пропорції основного фінансового документа. Розмаїття підходів до визначення моделей формування спільного бюджету зумовило наявність трьох схем його наповнення: за допомогою внесків (передбачає фіксацію обсягів платежів кожною країною-учасницею впродовж певного періоду), прямих наднаціональних податків (наповнення бюджету здійснюється за рахунок окремих видів фіскальних зборів відповідно до попередньо встановлених принципів їх розподілу між різними рівнями адміністрування), змішаної схеми (носить більш складний характер і допускає наявність міжкраїнових, міжсекторальних та інших компромісів).

4. Для країн, що перебувають на стадії формування економічного і політичного союзу, домінуючою тенденцією стає перехід бюджетних відносин з макрорівня на мегарівень, що зумовлює виникнення нової форми фінансової взаємодії – міждержавної бюджетної дифузії, яка являє собою ієрархічну модель концентрації наднаціональних, національних та регіональних (локальних) фінансових ресурсів, котра забезпечує досягнення узгоджених цілей та завдань за допомогою паритетного розподілу коштів і наявності секторальних, горизонтальних та інших пріоритетів, що встановлені державами-учасницями на певний період свого спільного розвитку. Параметральними характеристиками, що визначають характер взаємних фіскальних відносин, є інтегральний індекс міждержавної бюджетної дифузії та показник ступеня мегарегіональної бюджетної дифузії держави-члена, застосування яких дозволяє визначити орієнтири подальшої економічної конвергенції усього інтеграційного блоку та спрогнозувати її наслідки.

5. Активна трансформаційна динаміка розвитку міжбюджетних відносин в інтеграційному союзі і їх перехід на наднаціональний рівень зумовили формування специфічних рис процесу бюджетування, зокрема пріоритетність економічних механізмів комунітарного процесу; наділення додатковими повноваженнями наднаціональних органів управління, між якими встановлюються гармонізовані механізми міжінституційної співпраці; регламентування субординаційної вертикалі фіскальної взаємодії (наднаціональний, національний, місцевий рівні), яка може носити обмежений характер; посилення рефлексивної залежності структури бюджету від цілей міждержавного союзу; абсолютизування критерію одноголосності при прийнятті рішень з ключових бюджетно-фінансових питань; мінімізація обсягу закумуляованих раніше фінансових ресурсів; актуалізація потреби розширення меж компліментарності та пропорційності; дистрибуція більшості програмних асигнувань за посередництвом урядів держав-учасниць;

6. Системна трансформація бюджетних відносин, перманентна модифікація його цілей та завдань, постійне удосконалення фіскальних та монетарних механізмів, зумовили обґрунтування етапів бюджетної модернізації у Європейському Союзі: становлення (1951–1975 рр.), фінансових асиметрій (1976–1987 рр.), реформування бюджетних відносин (1988–1999 рр.), системної конвергенції (2000–2006 рр.), бюджетної адаптивності (2007–2013 рр.), бюджетної транспарентності (з 2014 р.). Наслідком еволюції бюджетного процесу в ЄС стали: активне продукування нових правил та процедур, постійне узгодження яких нерідко набувало конфліктного характеру; вироблення міждержавного алгоритму пошуку консенсусних рішень;

зростання впливу позиції нетто-донорів на затвердження кінцевих документів; країнове та секторальне лобіювання середньо- і довгострокових проектів, програм та селективних заходів.

7. Затвердження нового середньострокового бюджетного плану ЄС на 2014–2020 рр. дозволило провести перегрупування програмних інструментів і забезпечити їх укрупнення з метою підвищення ефективності бюджетного менеджменту та запровадження додаткових правил фіскального перерозподілу ресурсів в рамках здійснення політики згуртування. Такі дії інституцій призвели до зменшення обсягів грошових потоків, що були скеровані до традиційних регіонів-бенефіціантів, у яких ВНД на душу населення був нижчим за 75 % середнього значення цього показника по ЄС, що дозволило розширити можливості фінансування інших програм з комунітарних структурних фондів. Характерною ознакою сучасного Євросоюзу стало скорочення видатків за категоріями «Пряма і ринкова підтримка фермерів» та «Економічне, соціальне і територіальне згуртування». Разом з тим, гармонізована модель перерозподілу бюджетних коштів ЄС дозволяє компенсувати отримувачам фінансової допомоги витрати на реалізацію загальноєвропейських проектів з інших джерел.

8. Бюджетному менеджменту в ЄС притаманний складний мультисистемний характер, що має прояв в існуванні різнорівневих за своїм функціональним охопленням інституцій, окремих управлінських структур, дорадчих органів, виконавчих агентств, спільних дослідницьких закладів та установ, інститутів, загальноєвропейських консорціумів, центрів, асоціацій, спонукальною основою узгодженого функціонування яких виступає первинне та вторинне право Євросоюзу, що забезпечує прозорість їх діяльності, доцільні витрати, узгодженість дій, доступність інформації, компліментарність проектів, що фінансуються. Функціональною особливістю фіскальної діяльності ЄС у сфері охорони і менеджменту природних ресурсів є те, що лєвова частка бюджетних зобов'язань реалізується шляхом спільного фінансового менеджменту (за посередництвом урядів держав-членів) у формі прямих трансфертів фермерським господарствам, тоді як фактично в усіх інших сферах діяльності кошти розподіляються у формі грантів і державних закупівель. Особливістю бюджетного менеджменту Європейського Союзу у сферах сільського господарства і рибальства є застосування такого фіскального методу регулювання як ринкові інтервенції, натомість виконання бюджету в частині зовнішньої діяльності і адміністрації здійснюється безпосередньо підрозділами інституцій (прямий фінансовий менеджмент).

9. Структурна декомпозиція бюджетних видатків ЄС не є повністю релевантною до новітніх науково-теоретичних розробок, що потребує її подальшої оптимізації як з позицій цільового спрямування наявних фінансових ресурсів, так і з огляду на обсяги асигнувань, які мають знаходити відображення у кожному з пакетів комунітарних програмних заходів, а це потребує посилення наднаціонального адміністративного й фіскального регулювання в таких сферах як митний союз, зовнішня торгівля, конкуренція на спільному ринку, монетарна політика, збереження біоресурсів моря, усунення перешкод для функціонування внутрішнього ринку, сільськогосподарські ринкові інтервенції, зовнішня політика, гуманітарна допомога, безпекова й оборонна політики, зайнятість та адміністративна співпраця. Потребує подальшої децентралізації політика прямої підтримки доходів фермерських

господарств, що дозволить значно знизити обсяги наднаціональних видатків і повніше враховувати гетерогенність преференцій аграріїв. Пропоновані зміни в структурі бюджетних видатків ЄС сприятимуть підвищенню загальної ефективності реалізації політик і максимізації сукупного суспільного добробуту, зростанню асигнувань на наукові дослідження, освітню та молодіжну політики, енергетичні й транспортні програми, розвиток інформаційного суспільства та охорону довкілля.

10. Дохідна частина бюджету Євросоюзу є оптимальною з огляду на її збалансованість з видатковою частиною та ефективність здійснення виконавчих процедур, натомість обсяги платежів країн-учасниць не є пропорційними щодо їхньої готовності сплачувати, а відтак існує значний резерв для подальшої оптимізації цього параметра. Проведені розрахунки дозволяють констатувати, що зроблені на користь окремих держав-членів ЄС істотні знижки у сплаті внесків до спільного бюджету є політично упередженими й суб'єктивними, а встановлений чинною Фінансовою перспективою (2014–2020 рр.) ліміт на власні ресурси (1,23 % ВНД) є завищеним. Потребують реструктуризації джерела доходів наднаціонального бюджету, які, виходячи з критеріїв симпліфікації, соціальної транспарентності та максимальної автономізації фінансування, повинні формуватись за рахунок зборів, що є безпосереднім результатом реалізації політик ЄС (мита, стягнення за порушення комунітарного законодавства, доходи від діяльності структур Євросоюзу тощо), та прямих внесків з національних бюджетів держав-членів.

11. Усвідомлення та прийняття бюджетних правил та процедур ЄС для України має велике значення, адже дозволяє чітко визначити майбутню участь нашої держави в окремих секторальних і горизонтальних програмах, спільних проектах, грантових угодах, кластерах тощо, оптимізувати власний бюджет країни, зробивши його прозорим, зрозумілим і таким, що орієнтований на технологічні та соціальні пріоритети. Збереження статусу кво у стосунках з ЄС може означати для України «заощадження» державних фінансів на адаптаційних заходах євроінтеграційного спрямування та зменшення ризиків скорочення бази оподаткування у коротко- і середньостроковому періодах у зв'язку зі зростанням конкуренції на вітчизняному ринку, однак повномасштабне виконання положень Угоди про асоціацію повинно розглядатись як стратегічний пріоритет нашої держави, що у довгостроковій перспективі призведе до радикальних позитивних трансформацій в усіх сферах суспільного життя, включаючи економіку загалом і сектор державних фінансів зокрема. Гіпотетичне членство України в ЄС буде можливим у випадку активної конвергенції економічних моделей розвитку обох сторін і їх зближення, передусім, за показниками ВНД на душу населення та частки аграрних секторів в економіці; збереження існуючих асиметрій за цими показниками означатиме неприйнятність перспектив членства нашої держави в ЄС з боку його самого.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографії та навчальні посібники

1. Бояр А.О. Трансформація бюджетної моделі ЄС в умовах глобальної фінансової турбулентності: [монографія] / А.О. Бояр. – Луцьк : Вежа-Друк, 2014. – 256 с. – 14,9 д. а.
2. Бояр А.О. Бюджетний процес у Європейському Союзі : [монографія] / А.О. Бояр. – Луцьк : Вежа-Друк, 2012. – 524 с. – 30,5 д. а.

3. Актуальні проблеми формування та розвитку європейського інформаційного простору : [монографія] [Тихомирова Є.Б., Федонюк С.В., Карпчук Н.П. та ін.]. – Луцьк : ВМА „Терен”, 2012. – 354 с. – 20,5 д. а. (особисто автору – 1,6 д. а.: п.п. 6.1. Інформаційна підтримка бюджетної політики ЄС (С. 244–272)).

4. Європейська інтеграція: досвід Польщі та України : [монографія] [Павліха Н.В., Карлін М.І., Мокій А.І. та ін.]. – Луцьк : СЛУ імені Лесі Українки, 2013. – 700 с. – 40,9 д. а. (особисто автору – 0,5 д. а.: п.п. 2.5. Utility Received by States from Their EU Membership (С. 159–166)).

5. Європейська інтеграція : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / [Федонюк С.В., Коцан Н.Н., Лажнік В.Й. та ін.]. Вид. 2-е, переробл. й доповн. – Луцьк : ВДУ імені Лесі Українки, 2011. – 760 с. – 44,2 д. а. (особисто автору – 5,3 д. а.: п.п. 3.2. Бюджетна політика ЄС (С. 92–116); п.п. 3.3. Конкуренційна політика ЄС (С. 117–139); п.п. 3.4. Торговельна політика ЄС (С. 140–170); п.п. 11.5. Охорона інтелектуальної власності в ЄС (С. 532–543)).

6. Бояр А.О. Торговельно-економічні відносини між Україною та ЄС: регулювання зовнішньої торгівлі і конкуренції в умовах єдиного ринку : навч. посіб. для держ. служб. / А.О. Бояр. – К. : Міленіум, 2008. – 384 с. – 22,1 д. а.

7. Європейська інтеграція: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. [Карлін М.І., Шнирков О.І. та ін.]. – Луцьк : РВВ “Вежа” ВДУ імені Лесі Українки, 2008. – 760 с. – 44,1 д. а. (особисто автору – 2,1 д. а.: п.п. 5.7. Охорона прав інтелектуальної власності в ЄС (С. 241–253); п.п. 6.2. Бюджетно-фінансова політика ЄС (С. 272–295)).

У наукових фахових виданнях

8. Бояр А.О. Передумови європейського вибору України та вступу в Європейський Союз / А.О. Бояр // Соціально-економічні дослідження в перехідний період. Проблеми і перспективи транскордонного співробітництва в аспекті процесів європейської інтеграції : зб. наук. праць / НАН України. Інститут регіональних досліджень. – Львів–Луцьк : РВВ “Вежа” ВДУ імені Лесі Українки, 2000. – Вип. XV. – С. 61–66. – 0,4 д. а.

9. Бояр А.О., Кобіль А.П. Європейський Союз та європейські інтеграційні процеси / А.О. Бояр, А.П. Кобіль // Соціально-економічні дослідження в перехідний період. Проблеми європейської інтеграції і транскордонної співпраці : зб. наук. праць у 2-х томах / НАН України. Інститут регіональних досліджень. – Львів–Луцьк : РВВ “Вежа” ВДУ імені Лесі Українки, 2001. – Вип. XXIX. – Т. 1. – С. 93–99. – 0,3 д. а. (особисто автору – 0,2 д. а.: аналіз напрямів діяльності ЄС).

10. Бояр А.О. Єдина політика ЄС у сфері інтелектуальної власності: передумови, формування системи, проблеми і перспективи / А.О. Бояр // Науковий вісник ВДУ імені Лесі Українки. Економічні науки. – 2006. – № 1. – С. 277–284. – 0,7 д. а.

11. Бояр А.О. Зона вільної торгівлі з Європейською спільнотою: досвід третіх країн і Україна / А.О. Бояр // Актуальні проблеми міжнародних відносин. – 2008. – № 7(2). – С. 190–196. – 0,6 д. а.

12. Бояр А.О. Правова структура бюджетної системи Європейського Союзу / А.О. Бояр // Економіка: проблеми теорії та практики: зб. наук. праць. – Дніпропетровськ: ДНУ, 2009. – Вип. 256 (2). – С. 482–492. – 0,6 д. а.

13. Бояр А.О. Система власних ресурсів у формуванні бюджету ЄС / А.О. Бояр // Міжнародна економічна політика. – К.: КНЕУ, 2009. – № 10–11. – С. 238–262. – 1,3 д. а.

14. Бояр А.О. Принципи функціонування бюджетної системи Європейського Союзу / А.О. Бояр // Науковий вісник ВНУ імені Лесі Українки. Економічні науки. – 2009. – № 7. – С. 199–203. – 0,4 д. а.

15. Бояр А.О. «Британський чек» у бюджеті Європейського Союзу: данина справедливості чи пережиток минулого? / А.О. Бояр // Актуальні проблеми міжнародних відносин. – 2010. – № 93 (2). – С. 264–270. – 0,5 д. а.

16. Бояр А.О. Адміністрація Європейського Союзу крізь призму його бюджету / А.О. Бояр // Науковий вісник ВНУ імені Лесі Українки. Міжнародні відносини. – 2011. – № 20. – С. 125–130. – 0,5 д. а.

17. Бояр А.О. Періодизація розвитку бюджетної системи ЄС / А.О. Бояр // Актуальні проблеми міжнародних відносин. – 2011. – № 95 (2). – С. 3–4. – 0,2 д. а.

18. Бояр А.О. Антикризова політика Європейського Союзу у період 2008–2010 рр.: висновки для України / А.О. Бояр // Збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України. – 2011. – № 1. – С. 77–92. – 0,7 д. а. [Електронне видання]. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/znpnudps_2011_1_10.pdf

19. Бояр А. О. Генеза бюджетної системи Європейського Союзу / А. О. Бояр // Науковий вісник ВНУ імені Лесі Українки. Міжнародні відносини. – 2010. – № 26. – С. 30–33. – 0,3 д. а.

20. Бояр А.О., Стукалова А.Ю. Розвиток, сучасний стан та актуальні проблеми транспортної політики ЄС / А.О. Бояр, А.Ю. Стукалова // Науковий вісник ВНУ імені Лесі Українки. Міжнародні відносини. – 2011. – № 21. – С. 137–142. – 0,4 д. а. (особисто автору – 0,2 д.а.: висвітлення тенденцій розвитку транспортної політики).

21. Бояр А.О. Європейська комісія в управлінні бюджетним процесом у ЄС / А.О. Бояр // Механізм регулювання економіки. – 2011. – № 3. – Т. 2. – С. 108–113. – 0,4 д. а.

22. Бояр А.О. Напрями трансформації бюджетної системи України в умовах європейської інтеграції / А.О. Бояр // Наукові праці НДФІ. – 2012. – Вип. 3 (60). – С. 134–137. – 0,4 д. а.

23. Бояр А.О. Моделі фінансування бюджету міждержавного інтеграційного угруповання / А.О. Бояр // Економіка та підприємництво : зб. наук. праць. – К.: КНЕУ, 2012. – Вип. 29. – С. 54–63. – 0,5 д. а.

24. Бояр А.О. Оптимізація обсягів платежів держав-членів до бюджету інтеграційного угруповання / А.О. Бояр // Вчені записки : зб. наук. праць. – К.: КНЕУ, 2013. – Вип. 15. – С. 158–165. – 0,5 д. а.

25. Бояр А.О. Перспективи трансформації видаткової частини бюджету Європейського Союзу / А.О. Бояр // Науковий вісник СНУ імені Лесі Українки. Міжнародні відносини. – 2013. – № 10 (259). – С. 18–27. – 0,9 д. а.

У наукових періодичних виданнях інших держав та у науковому фаховому виданні України, включеному до міжнародної наукометричної бази

26. Бояр А.А. Дифференциация «полезности», получаемой государствами от участия в интеграционной группировке / А.А. Бояр // Региональные исследования. – 2014. – № 2 (44). – С. 51–56. – 0,5 д. а.

27. Boiar A.O. Revenue-Generating Schemes for International Unions / A.O. Boiar // Journal of Economic Integration. – 2014. – № 29 (3). – P. 407–429. – 1,2 д. а.

28. Boiar A.O. Utility Received by States from Their Participation in an International Union: the EU Case / A.O. Boiar // *Emerging Markets: A Review of Business and Legal Issues*. – 2014. – Special Issue № 4. – P. 4–16. – 0,5 д. а.

29. Boiar A.O. Integral Paradigm of Supranational Budgeting / A.O. Boiar // *Journal L'Association 1901 "SEPIKE"*. – 2014. – № 6. – P. 42–46. – 0,4 д. а.

30. Boiar A.O. Methodology of Supranational Budgetary Simulation / A.O. Boiar // *Central European Journal for Science and Research*. – 2014. – № 11(13). – P. 42–46. – 0,3 д. а.

31. Бояр А.О. Еволюція наукових бюджетних сентенцій / А.О. Бояр // *Вісник Київського національного торговельно-економічного університету (РИНЦ)*. – 2015. – № 1(99). – С. 121–138. – 0,9 д. а.

В інших виданнях

32. Бояр А.О. Особливості співробітництва між Україною і ЄС / А.О. Бояр // *Науковий вісник ВДУ імені Лесі Українки. Географічні науки*. – 1999. – № 9. – С. 101–103. – 0,2 д. а.

33. Бояр А.О. Інтереси ЄС-25 в Україні / А.О. Бояр // *Процеси європейської інтеграції й транскордонного співробітництва: міжнародні відносини, економіка, політика, історія, право: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. студентів і молодих науковців (м. Луцьк, 30 верес. – 1 жовт. 2004 р.)*. – Луцьк: РВВ “Вежа” ВДУ імені Лесі Українки, 2004. – С. 7–10. – 0,2 д. а.

34. Бояр А.О. Єдина сільськогосподарська політика ЄС: фінансові аспекти здорової їжі з власної ферми / А.О. Бояр // *Проблеми розвитку прикордонних територій та їх участі в інтеграційних процесах: матеріали Другої міжнар. наук.-практ. конфер. (м. Луцьк, 29–30 верес. 2005 р.)*. – Луцьк: РВВ “Вежа” ВДУ імені Лесі Українки, 2005. – С. 275–278. – 0,2 д. а.

35. Бояр А.О. Середньострокове бюджетне планування ЄС / А.О. Бояр // *Проблеми розвитку прикордонних територій та їх участі в інтеграційних процесах: матеріали Третьої міжнар. наук.-практ. конфер. (м. Луцьк, 12–13 верес. 2006 р.)*. – Луцьк: РВВ “Вежа” ВДУ імені Лесі Українки, 2006. – С. 85–90. – 0,2 д. а.

36. Бояр А.О. Інституційна структура бюджетно-фінансової системи ЄС / А.О. Бояр // *Європейські інтеграційні процеси і транскордонне співробітництво: тези доповідей III Міжнар. наук.-практ. конфер. студентів, аспірантів і молодих науковців (м. Луцьк, 18–19 трав. 2006 р.)*. У 2-х томах. – Луцьк: РВВ “Вежа” ВДУ імені Лесі Українки, 2006. – Том 1. – С. 291–294. – 0,2 д. а.

37. Бояр А.О. Єдиний ринок ЄС: чи варта шкура вичинки? / А.О. Бояр // *Європейські інтеграційні процеси і транскордонне співробітництво: тези доповідей IV Міжнар. наук.-практ. конфер. студентів, аспірантів і молодих науковців (м. Луцьк, 17–18 трав. 2007 р.)*. – Луцьк: РВВ “Вежа” ВДУ імені Лесі Українки, 2007. – С. 225–229. – 0,2 д. а.

38. Бояр А.О. ЄС у світовій торгівлі / А.О. Бояр // *Науковий вісник ВДУ імені Лесі Українки. Міжнародні відносини*. – 2007. – № 7. – С. 159–168. – 0,8 д. а.

39. Бояр А.О. Єдиний ринок у контексті розширення ЄС / А.О. Бояр // *Проблеми розвитку прикордонних територій та їх участі в інтеграційних процесах: матеріали IV Міжнар. наук.-практ. конфер. (м. Луцьк, 11–12 жовт. 2007 р.)*. У 2-х томах. – Луцьк: РВВ “Вежа” ВДУ імені Лесі Українки, 2007. – С. 145–149. – 0,2 д. а.

40. Бояр А.О. Досвід економічної інтеграції третіх країн з ЄС / А.О. Бояр // Економічна і соціальна географія: науковий збірник. – К.: Вид-во географічної літератури «Обрії», 2008. – Вип. 58. – С. 289–299. – 0,6 д. а.

41. Бояр А.О. Наслідки вступу до ЄС для нових країн-членів: формування та реалізація зовнішньоторговельної політики / А.О. Бояр // Європейські інтеграційні процеси і транскордонне співробітництво: тези доповідей V Міжнар. наук.-практ. конфер. студентів, аспірантів і молодих науковців (м. Луцьк, 15–16 трав. 2008 р.). – Луцьк: РВВ “Вежа” ВНУ імені Лесі Українки, 2008. – С. 225–230. – 0,4 д. а.

42. Бояр А.О. Система технічних норм і стандартів ЄС в контексті європейської інтеграції України / А.О. Бояр // Науковий вісник ВНУ імені Лесі Українки. Міжнародні відносини. – 2008. – № 6. – С. 159–168. – 1,2 д. а.

43. Бояр А.О. П’ята свобода єдиного ринку ЄС / А.О. Бояр // Проблеми розвитку прикордонних територій та їх участі в інтеграційних процесах: матеріали V Міжнар. наук.-практ. конфер. (м. Луцьк, 16–17 жовт. 2008 р.). – Луцьк: РВВ “Вежа” ВНУ імені Лесі Українки, 2008. – С. 49–52. – 0,3 д. а.

44. Бояр А.О. Деякі теоретичні аспекти суспільно-географічного дослідження бюджетно-фінансових систем / А.О. Бояр // Сучасні тенденції наукової парадигми географічної освіти України: збірник наукових статей IV Міжвузівської наук.-практ. конфер. 17 груд. 2008 р. – Донецьк: ДІСО, 2008. – С. 94–101. – 0,4 д. а.

45. Бояр А.О. Використання фіскальних ресурсів ЄС в умовах економічної кризи 2008-2010 рр. / А.О. Бояр // Проблеми розвитку прикордонних територій та їх участі в інтеграційних процесах: матеріали VI Міжнар. наук.-практ. конфер. (м. Луцьк, 15–16 жовт. 2009 р.). – Луцьк: ВНУ імені Лесі Українки, 2009. – С. 112–116. – 0,3 д. а.

46. Бояр А.О. Проблеми та перспективи розвитку єдиного ринку ЄС / А.О. Бояр // Науковий вісник ВНУ імені Лесі Українки. Міжнародні відносини. – 2009. – № 3. – С. 170–177. – 0,6 д. а.

47. Бояр А.О. Можливості реформування дохідної частини бюджету ЄС / А.О. Бояр // Проблеми розвитку прикордонних територій та їх участі в інтеграційних процесах: матеріали VII Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Луцьк, 14–15 жовт. 2010 р.). – Луцьк: ВНУ імені Лесі Українки, 2010. – С. 213–217. – 0,4 д. а.

48. Бояр А.О. Міждержавні суперечності при формуванні дохідної частини бюджету ЄС / А.О. Бояр // Актуальні проблеми зовнішньої політики України: матеріали IV Міжнар. наук.-практ. конфер. студентів і молодих вчених (м. Чернівці, 19 листоп. 2010 р.). У 2-х томах. – Чернівці: ЧНУ імені Юрія Федьковича, 2010. – Т. II. – С. 79–81. – 0,1 д. а.

49. Бояр А.О. Джерела формування дохідної частини бюджету ЄС / А.О. Бояр // Актуальні проблеми міжнародних економічних відносин і туристичного бізнесу: матеріали VI наук.-практ. конфер. молодих вчених (м. Харків, 11 груд. 2010 р.). – Харків: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2010. – С. 14–18. – 0,4 д. а.

50. Бояр А.О. Програма з підприємництва та інновацій у бюджеті ЄС / А.О. Бояр // Європейські інтеграційні процеси і транскордонне співробітництво: тези доп. Міжнар. наук.-практ. конфер. молодих науковців (м. Луцьк, 25–26 трав. 2011 р.). – Луцьк: ВНУ імені Лесі Українки, 2011. – С. 125–127. – 0,2 д. а.

51. Бояр А.О. Механізм забезпечення бездефіцитності бюджету ЄС / А.О. Бояр // Економіка та менеджмент: перспективи розвитку: матеріали доповідей Міжнар.

наук.-практ. конфер. (м. Суми, 18–20 трав. 2011 р.): в 2 т. – Суми : СумДУ, 2011. – Т. 1. – С. 40–41. – 0,1 д. а.

52. Бояр А.О. Функціональна та фінансова структури внутрішньої екологічної політики ЄС / А.О. Бояр // Актуальні проблеми міжнародних відносин і зовнішньої політики країн світу : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., Луцьк, 13–14 жовт. 2011 року. – Луцьк : ВНУ імені Лесі Українки, 2011. – С. 117–120. – 0,3 д. а.

53. Бояр А.А. Сельскохозяйственная политика ЕС: взгляд сквозь призму комунитарного бюджета / А.А. Бояр // Наука и образование XXI века : материалы V-й Междунар. науч.-практ.конфер. (28 окт. 2011 г., СТИ, г. Рязань). В 2-х томах: Т. 2. – Рязань : СТИ, 2011. – С. 38–45. – 0,38 д. а.

54. Бояр А.О. Європейська палата аудиторів в управлінні бюджетним процесом у ЄС / А.О. Бояр // Освіта, менеджмент і бізнес: світовий вимір. Науковий журнал. Серія: Економічні науки. – 2011. – № 2. – С. 42–45. – 0,27 д. а.

55. Boyar A. O. Mechanism of balancing of the EU budget / A.O. Boyar // Україна на шляху до європейської соціальної держави : зб. матеріалів міжнар. конф.; 26 трав. 2011 р. – К. : КНЕУ, 2011. – С. 214–218. – 0,2 д. а.

56. Бояр А.О. Принципи бюджетно-фінансової політики ЄС і механізми їх реалізації / А.О. Бояр // Економіка сьогодні: актуальні питання та перспективи. – 2012. – № 1. – С. 74–91. – 0,8 д. а.

57. Бояр А.А. Принципы формирования эффективных систем финансирования экономических союзов государств / А.А. Бояр // Проблемы прогнозирования и государственного регулирования социально-экономического развития : материалы XIII Междунар. науч. конфер. (Минск, 25–26 окт. 2012 г.). В 3-х т. Т. 2. – Минск : НИЭИ Министерства экономики республики Беларусь, 2012. – С. 13–14. – 0,1 д. а.

58. Чужиков В.І., Бояр А.О. Антикризисний бюджетний менеджмент в ЄС / В.І. Чужиков, А.О. Бояр // Економіка України. – 2012. – № 1. – С. 69–78. – 0,8 д. а. (особисто автору – 0,4 д.а.: розкриття трьох груп заходів антикризової політики ЄС у період 2008–2010 рр.).

59. Бояр А.А. Доходная часть бюджета интеграционного объединения как инструмент обеспечения его политической и финансовой стабильности / А.А. Бояр // Новината за напреднали наука – 2013 : матеріали за ІХ Міжнародна научна практична конференція, Софія, 17–25 май 2013. Т. 3 (Ікономики). – Софія : «Бял ГРАД-БГ» ООД, 2013. – С. 35–37. – 0,1 д. а.

60. Boyar A.O. Index of Utility Received by States from Their Participation in an International Union / A.O. Boyar // Actual Problems of Economies of Post-Communist Countries at Current Stage : Proceedings of Materials of International Scientific-Practical Conference Dedicated to the 90th Birth Anniversary of Professor George Papava (Tbilisi, 28–29 June 2013). – Tbilisi : Tbilisi State University, 2013. – P. 274–276. – 0,3 д. а.

61. Бояр А.О. Спосіб забезпечення фінансової та політичної стабільності союзу держав / А.О. Бояр // Трансформація національних моделей економічного розвитку в умовах глобалізації : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 20–22 листопада 2013 р.). – К. : Київ. нац. торг.-екон. у-т, 2013. – С. 37–38. – 0,1 д. а.

62. Boyar A. The EU Financial Incentives for Urban Development / A. Boyar // Four years on: how have capital cities dealt with the crisis : collection of RSA Research Network Seminar proceedings ; 26th October, 2012. – Kyiv : KNEU, 2013. – P. 31–33. – 0,1 д. а.

АНОТАЦІЯ

Бояр А.О. Оптимізація міждержавних бюджетних відносин у Європейському Союзі. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.02 – світове господарство і міжнародні економічні відносини. – ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана». – Київ, 2015.

У роботі обґрунтовано парадигму наднаціонального бюджетного процесу, яка формується в результаті переходу бюджетних відносин з (суб)державного на між- і наддержавний рівні. Запропоновано оновлені визначення категорій бюджет, бюджетна система, бюджетний процес; проведено селекцію існуючих бюджетних теорій з позиції їх придатності для моделювання наднаціонального бюджетного процесу, розроблено авторські методики.

Виділено закономірності розвитку системи ресурсно-фінансового забезпечення ЄС, ідентифіковано принципи, суб'єктів, правові та процедурні особливості реалізації бюджетного процесу у ЄС. Досліджено структуру дохідної і видаткової частин бюджету ЄС, виявлено секторальні, горизонтальні, територіальні та функціональні особливості фіскального перерозподілу, запропоновано шляхи оптимізації базових параметрів бюджетної системи ЄС. Встановлено наслідки імовірних сценаріїв відносин між Україною та ЄС для сектору державних фінансів України.

Ключові слова: бюджет, бюджетні відносини, бюджетний процес, Європейський Союз, інтеграційне угруповання, видатки, доходи, оптимальний, фіскальний, суспільні фінанси, держава.

АННОТАЦИЯ

Бояр А.А. Оптимизация межгосударственных бюджетных отношений в Европейском Союзе. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени доктора экономических наук по специальности 08.00.02 – мировое хозяйство и международные экономические отношения. – ГВУЗ «Киевский национальный экономический университет имени Вадима Гетьмана». – Киев, 2015.

В работе обосновано парадигму наднационального бюджетного процесса, которая формируется в результате перехода бюджетных отношений с (суб)государственного на меж- и надгосударственный уровни. Предложено обновленные определения категорий бюджет, бюджетная система, бюджетный процесс; проведено селекцию существующих бюджетных теорий на предмет их пригодности для моделирования наднационального бюджетного процесса, разработаны авторские методики.

Выделены закономерности развития системы ресурсно-финансового обеспечения ЕС, идентифицированы принципы, субъекты, правовые и процедурные особенности реализации бюджетного процесса в ЕС. Исследована структура доходной и расходной частей бюджета ЕС, обнаружено секторальные, горизонтальные и территориальные особенности фискального перераспределения, предложены пути оптимизации базовых параметров бюджетной системы ЕС. Установлены последствия пяти возможных сценариев отношений между Украиной и ЕС для сектора государственных финансов Украины.

Ключевые слова: бюджет, бюджетные отношения, бюджетный процесс, Европейский Союз, интеграционная группировка, расходы, доходы, оптимальный, фискальный, общественные финансы, государство.

ANNOTATION

Andrii Boiar – Optimization of Interstate Budgetary Relations in the European Union. – Manuscript.

The thesis to be applied for the Doctor of Economic Science academic degree under specialization 08.00.02 “World Economy and International Economic Relations” SHEE “Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman”. – Kyiv, 2015.

The paradigm of supranational budgetary process is singled out and outlined in the thesis. The paradigm emerges in the system of financial economics as a result of the transition of budgetary relations from the (sub)state to inter- and supranational levels. Accordingly, we propose updated definitions of a number of fiscal categories (budget, budgetary system, budgetary process), provide the selection of existing fiscal theoretical developments with respect to their suitability for modeling supranational budgetary process, develop author’s models and methods that allow to some degree fill in the theoretical and methodological vacuum, formed within the framework of the new paradigm. In particular, we develop the concept of interstate budgetary diffusion which reveals itself through interstate budgetary interactions within the framework of a particular international union and can be quantitatively described by the integral index of interstate budgetary diffusion (share of nationally generated supranational revenue in all member-states’ national revenues) and by the degree of megaregional diffusion of a particular member-state (share of annual supranational budgetary participation of a particular member-state in national budgetary transactions). Additionally, we propose to make member-states’ payments to the budget of an international union proportionate to their willingness to pay. It is argued that this willingness-to-pay principle ensures an optimal setup in the budgetary system of a union.

Based on empirical data retrieved from official documentation of 24 organizations three theoretical schemes of financing budgets of international unions are synthesized; they are: contributions, direct taxes and mix of both. Proper features, advantages and shortcomings of these schemes are described as well as some new possible elements suggested. Determinants driving a decision-maker in its choice of a financing model for an international union are outlined.

In the third and the fourth chapters of the thesis we discuss basic stages and patterns of development of the EU budgetary system, identify principles, subjects, legal framework and procedural features of the implementation of the budgetary process in the EU, analyse structure of the revenue and expenditure sides of the EU budget, uncover some sectoral, horizontal, territorial and functional peculiarities of the EU fiscal redistribution system. The critical analysis of the EU budgetary revenue and expenditure is provided. It is based on existing methodological developments available within the theories of fiscal federalism, public sector economics and public finance, as well as on the developed by the author methods and models.

Having applied the willingness-to-pay principle to the EU case not only optimal Members’ contributions were established but also some important insights occurred. One of them is that as for recent years the EU has almost reached a limit of budgetary resources it

can securely rely on. The other one is that mechanisms of budgetary corrections in favour of some Members cannot be reasoned by the utility created by the Union for its States and can be politically biased. As for the budgetary expenditure it is argued that exclusive competences of the EU in the spheres of customs union, monetary and common commercial policies, competition rules and conservation of marine biological resources should be supplemented by the internal market policy (including interventions in agricultural markets), external policy (including humanitarian aid and development cooperation), security, defence and employment policies and administrative cooperation. Direct aid to farmers should be reduced from supranational to national level.

Finally, positive and negative consequences of five likely scenarios of relations between Ukraine and European Union for the public finance sector of Ukraine are revealed. In particular we consider scenarios of the 'frozen' cooperation, the fulfillment of Association Agreement between Ukraine and EU, the EU (potential) candidate status, the relationship typical for the members of the European Free Trade Association and a full membership. Application of econometrical models for revenue and expenditure parts of the EU budget allowed deriving possible net balance for Ukraine in the communitarian budget in case of Ukraine's hypothetical membership in the EU. The results demonstrate unprecedentially high positive balance accounting for around 23 billion euro annually (17 % of Ukraine's GDP), which means that the EU could grant membership perspective to Ukraine only in case of significant convergence of Ukrainian economic indicators to the average EU parameters or in case of radical restructuring of the EU budgetary system itself.

Key words: budget, budgetary relations, budgetary process, European Union, international union, expenditure, revenue, optimal, fiscal, public finance, state.